

KULTŪRAS PIEMINEKĻU AIZSARDZĪBA

Foto: Juris Dambis
Dizains: Sandra Betkere
Iespiests: Apgāds Mantojums

© Dambis J., 2017
© Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, 2017

ISBN 978-9934-8630-3-5

SATURS

IEVADS.....	5
KULTŪRAS MANTOJUMA JĒDIENS.....	6
KULTŪRAS MANTOJUMA AIZSARDZĪBAS PIRMSĀKUMI.....	10
LATVIJAS PIEMINEKĻU VALDES LAIKS.....	14
PADOMJU OKUPĀCIJAS LAIKS.....	16
KULTŪRAS PIEMINEKĻU AIZSARDZĪBA KOPŠ NEATKARĪBAS ATGŪŠANAS.....	20
KULTŪRAS PIEMINEKĻU AIZSARDZĪBAS SISTĒMAS MĀJVIETA.....	32
ATSEVIŠĶI KULTŪRAS PIEMINEKĻU AIZSARDZĪBU RAKSTUROJOŠI PIEMĒRI.....	36
RĪGAS DOMS, AUTENTISKUMA SAGLABĀŠANA.....	36
ĀDAŽU (BALTEZERA) BAZNĪCA, KULTŪRVĒSTURISKĀS AINAVAS SAGLABĀŠANA.....	38
RĪGAS VĒSTURISKAIS CENTRS, EKONOMISKĀ SPIEDIENA PĀRVARĒŠANA.....	39
KULTŪRAS PIEMINEKĻI.....	46
KULTŪRAS PIEMINEKĻU IZMANTOŠANA.....	51
RESTAURĀCIJA.....	55
VĪZIJA NĀKOTNEI.....	60
IZMANTOTIE INFORMĀCIJAS AVOTI.....	70

IEVADS

Ticība un kultūra šo jēdzienu plašākā izpratnē ir fenomens, kas sabiedrības dzīvi ieliek cilvēciskos rāmjos. Apzināti vai neapzināti cilvēks vienmēr ir gribējis dzīvot un strādāt ērtā, racionālā un estētiski augstvērtīgā vidē. Vietā, kurai ir pagātne. Katrs laika posms atstāj savus pieminekļus. Tās ir pēdas telpā, ar kurām šī telpa kļūst bagātāka. Mums ir dota iespēja dzīvot ar kultūru piepildītākajā pasaules vietā – Eiropā. Kultūras mantojums ir no pagātnes saņemta vērtība, kas nepieder tikai mūsu laikam, bet arī nākotnes sabiedrībai. Vēstījumu nākamajām paaudzēm par savu laiku mēs nododam ar kultūras mantojuma starpniecību. Laikā, kad cilvēce arvien vairāk kļūst par patērētājsabiedrību un daudzi indivīdi vairāk rūpējas par dzīves materiālo pusi, kultūra pastāvīgi tiek apdraudēta, taču tā ir vienīgais nozīmīgais iemesls Latvijas kā nacionālas valsts pastāvēšanai. Latvijas kultūras mantojums ir ievērojami cietis. Visvairāk tas iznīcināts 1905. gada revolūcijā, Pirmajā un Otrajā pasaules karā, kā arī padomju sistēmas saimniekošanas rezultātā. Pēc valstiskās neatkarības atgūšanas Latvijas kultūras mantojumam tika pievērsta lielāka uzmanība, taču daudzu objektu kritiskais stāvoklis un nepietiekamās finansiālās iespējas, kā arī jauno uzņēmēju saimnieciskās intereses ir radījušas virkni problēmu. Tieši tāpēc ir svarīgi izprast kultūras mantojuma nozares attīstību laikā un telpā. Dažādos veidos saskaroties ar kultūras mantojumu un vadoties no pieredzes, mums katram veidojas sava attieksme, redzējums un pat atšķirīga vēlēšanās to baudīt. Ikvienam, kurš ikdienā ciešāk saskaras ar kultūras mantojuma aizsardzības jautājumiem, veidojas sava profesionāla nostāja. Šajā jomā neeksistē absolūta pareizība un vienīgā patiesība, ir tikai noteiktā brīža skatījums un konkrētajos apstākļos iespējami labākais risinājums, kas, laikam ejot, var mainīties. Mantojuma jomā svarīga ir viedokļu krāsainība, iespēja tiem pastāvēt un dzīvot, kā arī spēja vienoties par kopēju, izdevīgāko attīstības ceļu. Tāpēc šīs piezīmes ir tikai pieturas punkti vai akcenti ļoti sarežģītajā, tomēr iedvesmojošajā un skaistajā kultūras mantojuma aizsardzības darbā.

KULTŪRAS MANTOJUMA JĒDZIENS

Fotografējoties pie kultūrvēsturiska objekta, cilvēks identificē sevi, kodē savā apziņā piederību civilizācijas kultūrai. Viņa identitātei tas ir būtiski. Parasti cilvēks nefotografējas fiziski vai morāli degradētā vietā, bet meklē vidi, kas viņu iedvesmo, sajūsmina, spēcina vai atklāj vēsturi. Kultūras mantojums ir visu cilvēku un cilvēces sasniegumu kopums – bieži nenovērtēts attīstības resurss, spēks un enerģija. Cilvēce nevar pastāvēt bez atmiņas, tātad bez kultūras mantojuma. Sapņi par nākotni rodas no atmiņām par pagātņi. Zaudējot šīs atmiņas, nav pamata sapņiem, paliek tikai tagadnes eksistence.

Lai iedziļinātos kultūras mantojuma saglabāšanas filozofijā, vispirms jāpieskaras kultūras jēdzienam. Plašākā izpratnē kultūra ir forma un veids, kas caurstrāvo jebkuru cilvēcisku darbību un esamību. Kultūra pastāvīgi attīstās un bez iedzimtības starpniecības pāriet no paaudzes uz paaudzi. Kultūra ietver sabiedrībā atzītas vērtības, toleranci, indivīdu un sabiedrības ārējo un iekšējo orientāciju, ticību, radošu garu un intereses. Kultūras saglabāšanas un attīstības pamats ir valoda, folklorā, paražas, rituāli, tradīcijas, zināšanas, izglītības process, daudzveidība, interese par citām kultūrām un, pats būtiskākais, laikam atbilstošs radoša darba produkts. Ilgtermiņā kultūras mērķis vienmēr ir bijis garīga un tikumiska pilnība. Šaurākā nozīmē kultūru ir pierasts saprast kā mākslas, arhitektūras, mūzikas, literatūras un citas radošās izpausmes. Latvijas valsts pastāvēšana nākotnē balstās uz četriem pilāriem: valoda, zeme ar tās bagātībām, radošs, strādāt gribošs, ar gudrību apveltīts cilvēks un kultūra.

Kultūra ir mūsdienu sabiedrības dzīves kvalitātes nodrošinājuma pamats, vienīgais instruments civilizācijas attīstībai. Pasaule pastāv kultūras dēļ! Par iepriekšējām paaudzēm spriežam, tikai iedziļinoties kultūrā, un arī no mūsu paaudzes ilgtermiņā paliks pāri tikai kultūra, viss pārējais satrūdēs, aizmirsīsies un izputēs. Kultūras un kultūras mantojuma ietekme nav precīzi izmērāma, tās ietekme ir lielāka, nekā to atspoguļo jebkādi pētījumi. Vai vispār

jānodarbojas ar kultūras ekonomiskā nozīmīguma pierādīšanu? Ko tas dod? Kultūra pastāv pati par sevi un ekonomikas statistiskajām metodēm nepakļaujas. Vai kultūras nozīme būtu mazāka, ja mēs to nepierādītu ar skaitļiem?

Kultūras mantojums veido cilvēku kopējo atmiņu un izceļ visu laiku izcilākās vērtības. Laikam ejot, tas arvien vairāk kļūst par dzīves sastāvdaļu un nav tikai kaut kas ekskluzīvs. Ikdienas dzīvē nav iespējams izvairīties no saskarsmes ar kultūras mantojumu. Mantojums un radošums ir divi nešķirami jēdzieni.

Kultūras mantojuma jēdziena izpratnē Eiropā par galveno aizvien vairāk tiek izvirzītas cilvēciskās vērtības. Mantojuma saglabāšanas būtība tiek nostiprināta uz vispārīgiem ētikas principiem, centrā liekot cilvēka dzīves kvalitāti. Šajos principos svarīgākais ir atbildība – pārdomāta, uz ilgtermiņa attīstību virzīta rīcība, kas ir orientēta uz spēju atbildēt nākotnes sabiedrības priekšā. Šodien jācenšas darīt to, kas būs pieņemams vai vajadzīgs mūsu pēcnācējiem. Atbildība nerodas tukšā vietā, tā rodas no pieredzes un zināšanām. Atkarībā no pagātnes, ikdienas vajadzībām un nākotnes sapņiem katrs cilvēks jēdzienu "dzīves kvalitāte" izprot atšķirīgi. Manuprāt, plašākā izpratnē tā ir apstākļu kopums, kas līdzās elementārai eksistencei nodrošina personības attīstību laikā un telpā, ietverot brīvību, identitāti, kultūru, radošumu, zināšanas, vides ekoloģiskos, funkcionālos un estētiskos aspektus, drošību un arī materiālo labklājību.

Kultūras pieminekļu (starptautiski biežāk tiek lietots jēdziens kultūras mantojums (*eng. heritage, fr. patrimoniale*)) aizsardzība ir pasākumu sistēma, kas nodrošina materiālā kultūras mantojuma nozīmīgākās daļas saglabāšanu. Tā ietver kultūras pieminekļu vērtības apzināšanu, uzskaiti, izpēti, praktisko saglabāšanu, izmantošanu un popularizēšanu. Kultūras pieminekļu aizsardzībai attīstoties, arvien vairāk pūļu tiek veltīts, lai izprastu kultūras mantojumu, izziņātu tā vēsturi un nozīmi, panāktu vērtību saudzīgu kopšanu un profesionālu restaurāciju, virzoties no atsevišķu simbolisku vērtību glabāšanas uz kultūrvēsturiskās vides saglabāšanu un no šaura speciālistu loka uz visas sabiedrības iesaisti. Kultūras mantojuma jēdziens Eiropā ir attīstījies, sasniedzot jaunu izpratni: tas sastāv no uzkrātu resursu kopuma, kas saņemti mantojumā no pagātnes un neatkarīgi no piederības indivīdu un sabiedrības uztverē tiek uzskatīti par vērtību – pārliecības, zināšanu un tradīciju atspoguļotājiem un paudējiem. Tas ietver arī vidi, kas, laikam ejot, izveidojusies cilvēku un vietu mijiedarbībā (*Faro konvencija, 2005*). Kultūras mantojuma vērtību veido tā simboliskā, vēsturiskā un estētiskā nozīme, autentiskums,

kā arī sociālā, garīgā un praktiskā loma. Kultūras pieminekļi ietver vērtību kopumu – kustamo un nekustamo kultūras mantojumu un vidi, kā arī ar to tieši saistīto nemateriālā kultūras mantojuma daļu. Kultūras pieminekļu aizsardzības teorija iestājas par aizsargājamo vērtību pēc iespējas lielākas autentiskuma un oriģinālās substances daļas saglabāšanu. Lai izprastu, ko nozīmē zaudēt kultūras pieminekli kaut nelielu oriģinālās substances daļu, mēs kā piemēru to varam salīdzināt ar senu grāmatu, kurai lapas ir apskrandušas un nedaudz izšķīdušas, un kuru sakārtojot, mēs kādas lapas izmetam ārā, bet pēc tam gribam grāmatu izlasīt. Katra detaļa, elements kultūras pieminekli ir kā grāmatas teksta daļa, kas veido kopumu, kopējo sakarību un jēgu.

Nemateriālais kultūras mantojums nozīmē paražas, zināšanas, prasmes, spēles un mutvārdu izpausmes formas, kā arī ar tiem saistītus instrumentus, priekšmetus, artefaktus un kultūrtelpu, ko kopienas vai grupas un – dažos gadījumos atsevišķi indivīdi – atzīst par sava kultūras mantojuma daļu. Šo nemateriālo kultūras mantojumu, kas tiek nodots no paaudzes paaudzē, kopienas un grupas nemiņīgi rada no jauna – atkarībā no apkārtējās vides, mijiedarbībā ar dabu un savu vēsturi. Tas veido cilvēkos identitātes un pēctecības izjūtu, tādējādi veicinot cieņu pret kultūras daudzveidību un radošo darbību. UNESCO Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu (2003) nosaka, ka tiek ņemts vērā tikai tāds nemateriālais kultūras mantojums, kas ir savienojams ar spēkā esošajiem starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem un prasībām pēc savstarpējas cieņas kopienu, grupu un indivīdu starpā, kā arī pēc ilgtspējīgas attīstības.

Kultūras mantojums ir kļuvis par cilvēka ikdienas dzīves sastāvdaļu, sabiedrība ir apzinājusies tā vērtību un uzņēmusies lielāku līdzcilvēku tā saglabāšanā. Mantojuma politika nekad nebūs statiska, tai jāseko sabiedrības izmaiņām. Mantojuma politikā mēs cenšamies diktēt labāko teoriju, bet atzīstam arī vienkāršāku, cilvēkam tuvāku izpratni un nostāju. Kultūras mantojums pēc savas būtības nav nacionālisma simbols, mantojuma dimensija ir daudz plašāka. Kultūra ir tā, kas deva iespēju Latvijai atgūt neatkarību. Attīstīta kultūra arvien vairāk kļūst par drošības garantu.

Vide, kurā dzīvojam nav sastingusi, tā nemiņīgi mainās, noārdot iepriekšējo paaudžu radīto. Kultūrvēsturiskās vērtības apdraud ne tikai dabīgais nodilums, bet – varbūt pat vairāk – likumsakarīga cilvēces attīstības iezīme, no kuras izriet vēlēšanās nomainīt veco pret kaut ko jaunu.

KULTŪRAS MANTOJUMA AIZSARDZĪBAS PIRMSĀKUMI

Kultūras mantojuma saglabāšanas centieni pirmsākumus pasaules mantojuma teorētiski traktē ļoti atšķirīgi, pat ar gadu tūkstošu nobīdi. Pamatā jautājums ir par to, vai vēlamiem noskaidrot mūsdienu terminoloģijas un principu attīstību, vai arī pēc būtības pievērsties vērtību sargāšanas un kopšanas idejai. Cilvēka pienākums kopt un sargāt vērtības un skaistumu aprakstīts jau vissenākajos rakstītos avotos. "Un Dievs Tas Kungs ņēma cilvēku un ielika viņu Ēdenes dārzā, lai viņš to koptu un sargātu" (1. Moz. 2:15). Senebreju valodā *abad*, kas tulkots kā "kopt", nozīmē arī "kalpot", un *shamar*, kas tulkots kā "sargāt" nozīmē arī "pieskatīt" vai "saglabāt". Norādījumi, kas tika doti pirmajam cilvēkam, bija kalpot zemei un saglabāt to. Cilvēcei tika piešķirta vara pār visu Dieva radību, lai par to rūpētos, nevis lai to iznīcinātu. Tālāk tekstā teikts: "Un Dievs Tas Kungs lika izaugt no zemes ikvienam kokam, kuru bija patīkami uzlūkot un kurš bija labs, lai no tā ēstu" (1. Moz. 2:9). Tātad vispirms estētiskais baudījums, un tikai pēc tam lietderība. Rūpes par dabu jau sākotnēji ir ietvērušas arī cilvēka veidoto vidi, kas pašlaik atbilst arī kultūras mantojuma jēdzienam.

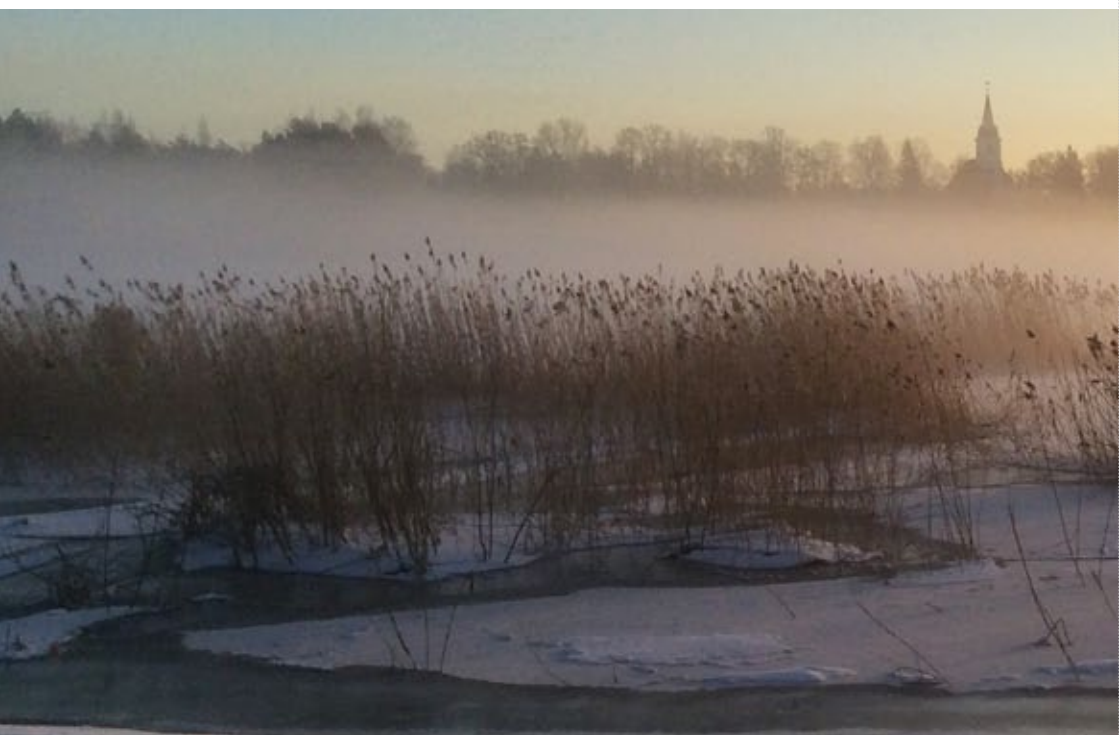
Kultūras pieminekļu aizsardzības idejas pirmsākumi Eiropā ir seni. Visos laikos, līdz pat mūsdienām, šo ideju ir aktualizējis vandalisms un kultūras vērtību iznīcināšana. Jau Senās Babilonijas valdnieka Hammurapi (1792.–1750. g. pr. Kr.) likumu kodeksā ir ietverts likums par mežu aizsardzību. Romas imperatora Tibērija Klaudija laikā (41.–54. g.) Senāts pieņēma lēmumu rūpēties par Romas un visas Itālijas celtnu saglabāšanu. 15. un 16. gs. Florencē, Romā un Padujā sākās antīko pieminekļu atrakšana, seno monētu, skulptūru un piemiņas zīmju kolekcionēšana, bet 1514. gadā pāvests izveidoja īpašu posteni "Visu senmantu glabātājs". 1627. gadā Zviedrijā tika nodibināts valsts antikvāra amats. 1666. gadā Zviedrijas karalis Kārlis XI izdeva rīkojumu par pieminekļu saglabāšanu un aizsardzību (visi pieminekļi tika pakļauti karaļa gādībai), kas bija attiecināts arī uz Vidzemi. 1686. gadā Baznīcas likums aizliedza

Vidzemes mācītājiem nodot privātpersonām baznīcas vēsturiskās mantas. 1793. gadā Francijas Nacionālais konvents pieņēma likumu par mākslas, vēstures un zinātnes pieminekļu aizsardzību un 1830. gadā izveidoja Francijas Vēstures pieminekļu galveno inspekciju – mūsdienu izpratnē šis fakts atzīstams par kultūras pieminekļu aizsardzības sistēmas sākumu.

Tas deva impulsu ievērojamām pārmaiņām Eiropā. 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā pieminekļu aizsardzības likumus pieņēma arī citās valstīs. Latvijā jau 1818. gadā Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība nodibināja Kurzemes Provincas muzeju. Pateicoties novadpētnieku un zinātnisko biedrību kultūras vērtību apzināšanas aktivitātēm, laika posms no 18. gs. beigām līdz 19. gs. otrajai pusei rosināja sabiedrībā atzītu nostāju senatnes pieminekļu saglabāšanā. Baltijā šajā darbā aktīvi iesaistījās vācbaltiešu inteliģence. Arvien populārāka kļuva kultūrvēsturisku ainavu attēlošana, par ko liecina Johana Kristofa Broces zīmējumi. Starp vācbaltu, krievu un latviešu eliti noritēja cīņa par ietekmi reģionā, tikai ārēji saglabājot šķietamu līdzsvaru. Kopienām kultūras dzīve bija samērā nošķirta, izceļot savu atšķirīgo identitāti. Aktivizējās latviešu nacionālā pašapziņa. Vēl nenovērtēta ir 1868. gada 12. oktobrī dibinātās Rīgas Latviešu biedrības loma kultūras vērtību apzināšanā, izpētē un nacionālās identitātes apziņas veidošanā.

Pasaulē notika ievērojamas pārmaiņas. 1872. gadā ASV Kongress nodibināja pasaulē pirmo nacionālo parku – Jeloustonas nacionālo parku (Yellowstone National Park). 1880. gadā Rīgas vācbaltiešu presē tika izvirzīta ideja sarīkot Baltijas provinču kultūrvēsturisko izstādi. To atklāja 1883. gadā Lielajā Ģildē. 1888. gadā sekoja tāda paša veida izstāde Jelgavā, radot priekšnoteikumus pieminekļu aizsardzības darba aktivizēšanai Baltijā. Kultūras vērtību apzināšanu un vākšanu Latvijā sekmēja Krievijas Ģeogrāfijas biedrība, kuras Etnogrāfiskā sekcija 1846. gadā organizēja pirmo ekspedīciju uz Vidzemes un Kurzemes guberņu. 1894.–1895. gadā dažādos Latvijas novados notika desmit ekspedīcijas, kurās ieguva ap 6000 priekšmetu. Tam sekoja 1896. gadā Rīgā organizētais 10. Viskrievijas arheoloģijas kongress, kura laikā no 1. augusta līdz 15. septembrim notika plaša etnogrāfiska izstāde, ko var uzskatīt par Latvijas etnogrāfiskā brīvdabas muzeja idejisko priekšteci.

Dabas mantojuma jomā Latvijā 1912. gadā izveidoja Moricsalas dabas rezervātu ("dabas jaukumu apvidu"), savukārt kultūras mantojuma, jo īpaši pilskalnu, apzināšanā ievērojama loma bija 1922. gadā nodibinātajai Senatnes pētnieku biedrībai.

LATVIJAS PIEMINEKĻU VALDES LAIKS

Latvijas teritorijā nopietna kultūras mantojuma aizsardzības sistēma tika izveidota tūlīt pēc neatkarīgas nacionālas valsts izveidošanas. Latvija pārņēma tā laika izpratnei atbilstošos Eiropas attīstītāko valstu pieminekļu aizsardzības sistēmu principus. 1923. gadā tika pieņemts "Likums par pieminekļu aizsardzību" un nodibināta Pieminekļu valde. Likuma mērķis bija "Aizsargāt kustamus un nekustamus pieminekļus, kuriem ir arheoloģiska, etnoloģiska, vēsturiska vai mākslas vērtība un kuru uzglabāšana ir Latvijas valsts un tautas interesēs". 1923. gadā Izglītības ministrija izdeva "Noteikumus par Pieminekļu valdes līdzdarbiniekiem", iegūstot brīvprātīgu skolotāju un novadpētnieku palīdzību, kuru skaits 1925. gadā pārsniedza 300.

Tika uzsākta aktīva informācijas vākšana par potenciāli aizsargājamiem pieminekļiem. 1924. gada 16. aprīlī "Valdības Vēstnesī" publicēja pirmos valsts aizsardzībā ņemtus pieminekļus: Gaides brāļu draudzes saiešanas namu, Riņņukalna akmens laikmeta dzīves vietu un Pinnu dievekļa akmeni. 1924. gadā Pieminekļu valde pieņēma lēmumu par Brīvdabas muzeja dibināšanu, 1928. gadā tajā sāka uzstādīt pirmo senceltņi – Rizgu riju –, un 1932. gadā muzeju atvēra apmeklētājiem. Attīstot izveidoto sistēmu, Ministru kabinets 1932. gadā pieņēma "Noteikumus par pieminekļu aizsardzību". Kultūras vērtību apzināšanā palīdzēja 1920. gadā dibinātais Kultūras fonds. 1936.–1940. gadā Pieminekļu valde sadarbotā ar Valsts papīru spiestuvi izdeva žurnālu "Senatne un Māksla".

Pieminekļu valdes darbā īpaša vērtība tika pievērsta arheoloģijai, jo visā valdes pastāvēšanas laikā tajā dominēja arheologi un vēsturnieki. Pieminekļu valdes sarakstos iekļauto objektu skaits 1940. gadā sasniedza 1459 objektus, no kuriem 232 bija arhitektūras pieminekļi. Tomēr kultūras pieminekļu aizsardzības idejas un atbildīgās amatpersonas tolaik nebija tik ietekmīgas, lai nostātos pret apzinātu vērtīgas apbūves nojaukšanu. Tā Vecrīga zaudēja Doma laukuma un citu nozīmīgu vietu apbūvi. Tikai no 1935. līdz 1938. gadam vien Vecrīgā nojauc 70 vēsturiskas ēkas.

PADOMJU OKUPĀCIJAS LAIKS

Padomju okupācijas laikā kultūras pieminekļu aizsardzības centieni tika pakļauti PSRS valdošajai ideoloģijai, kultūrvēsturiskā ainava tika degradēta, vērtīgas vēsturiskas ēkas pamestas vai izmantotas nepiemērotai funkcijai. Tomēr šo laiku nevar vērtēt tikai šādā aspektā, jo Latvijā ievērojamu lomu pieminekļu aizsardzībā noteica tradīcijas, iepriekš iegūtā izpratne un nozarei uzticīgi speciālisti. Padomju sistēmai politiskos nolūkos vajadzēja demonstrēt, ka tā rūpējas par vēsturi un kultūras mantojumu, tāpēc laikā, kad vēstures atspoguļojums kļuva neobjektīvs, tika meklēti politiskās sistēmas ienaidnieki un atsevišķi pieminekļu veidi bija apdraudēti, pieminekļu aizsardzībā iesaistīto speciālistu spēja pamatot atsevišķu pieminekļu nozīmi un vērtību daudzviet izglāba no bojāejas unikālas kultūrvēsturiskas bagātības.

1940. gada 1. oktobrī Pieminekļu valdes funkcijas pārņēma Izglītības tautas komisariāta Muzeju un pieminekļu aizsardzības daļa. 1948. gada 29. oktobrī Latvijas PSR Ministru Padome pieņēma lēmumu par kultūras pieminekļu aizsardzības uzlabošanu un uz Latviju attiecināja PSRS nolikumu par pieminekļu aizsardzību.

Aktīvāks pieminekļu aizsardzības darbs sākās kopš 1956. gadā. Tika pieņemti vairāki lēmumi: "Par memoriālo māju aizsardzību" (1956), "Par arheoloģijas pieminekļu norobežošanu dabā" (1958), "Par Dabas un vēstures biedrības dibināšanu pie LPSR Zinātņu akadēmijas" (1959). 1960. gadā notika pirmais šīs biedrības kongress (kopš 1970. gada tās nosaukums ir Latvijas Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrība). 1976. gada 29. oktobrī PSRS Augstākā Padome pieņēma Likumu par vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzību un izmantošanu. Atbilstoši padomju laika praksei arī Latvijas PSR AP 1977. gada 29. decembrī pieņēma Likumu par vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzību un izmantošanu, kas pēc būtības bija PSRS likuma kopija, tomēr nozīmīgi ietekmēja kultūras mantojuma saglabāšanu Latvijā. Vienlaikus notika arī pieminekļu aizsardzības darba politizācija. Tika pieņemti valdības lēmumi "Par pieminekļu celtniecības un memoriālo plākšņu uzstādīšanas kārtību Latvijas PSR

teritorijā" un "Par padomju karavīru un partizānu kapu kopšanas kārtību LPSR teritorijā" (abi 1979). Detalizētāku kultūras mantojuma jomas normatīvo aktu – lēmumu "Par vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzību un izmantošanu" – Latvijas PSR MP pieņēma 1982. gada 13. novembrī. Pēc speciālistu iniciatīvas tika virzīti arī ļoti pragmatiski kultūras vērtību saglabāšanas dokumenti, piemēram, lēmums "Par pirmām kārtām veicamiem Vecrīgas remonta, restaurācijas un labiekārtošanas pasākumiem" (1982).

Padomju laikā kultūras pieminekļu aizsardzībā darbojās šādas atbildīgās institūcijas: LPSR Kultūras ministrijas Muzeju, tēlotājas mākslas un pieminekļu aizsardzības pārvalde, Kultūras pieminekļu aizsardzības zinātniski metodiskā padome, Muzeju un kultūras pieminekļu zinātniski pētnieciskā padome (dibināta 1968. gadā). Pieminekļu izpētes un projektēšanas jomā darbojās Kultūras pieminekļu restaurācijas projektēšanas kantoris (izveidots 1965. gadā), vēlāk Restaurācijas institūts. Praktisko restaurāciju veica Zinātniskā restaurācijas pārvalde (pirmsākumi 1951. gadā.). Rajonu novadpētniecības muzejos darbojās kultūras pieminekļu aizsardzības sektori (kopš 1973. gada. rajonu inspektori) un Rīgas Arhitektūras pieminekļu aizsardzības inspekcija (izveidota 1968. gadā).

Lai objektīvi izvērtētu padomju okupācijas laiku, jāskatās uz pārmaiņām, kas notika citur pasaulē. 1964. gada 31. maijā Venēcijā tika pieņemta Starptautiskā pieminekļu un vēsturisku vietu konservācijas un restaurācijas harta, kas pieminekļu saglabāšanā ieviesa autentiskuma izpratni. 1972. gada 16. novembrī Parīzē tika pieņemta UNESCO Konvencija par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību. 1975. gads mūsdienu Eiropā iezīmē arhitektūras vērtību izpratnes un novērtēšanas sākumu. Eiropas Padomes (EP) paspārnē organizētais Eiropas arhitektūras mantojuma gads bija spēcīgs impulss, kas aktualizēja nepieciešamību saglabāt arhitektūras mantojumu. Radās sapratne, ka industriālās būvniecības izraisītie zaudējumi ir pārāk lieli, jo pilsētas zaudē savu individualitāti, jaunā apbūve nerēķinās ar kultūras mantojumu un iznīcina to. Jaunā arhitektūra bieži neatbilst konkrētās vietas ierastajai vides kvalitātei. 1985. gada 3. novembrī Granādā (Spānija) EP pieņēma Eiropas Konvenciju arhitektūras mantojuma aizsardzībai.

Jaunā izpratne būtiski ietekmēja turpmāko kultūras mantojuma filozofijas attīstību visā Eiropā un nedaudz ietekmēja arī Latvijas kultūrvēsturisko vērtību saglabāšanu. Politiski ierobežotā situācijā entuziasma pilni speciālisti arī padomju okupācijas laikā spēja nepazaudēt izcilākās vērtības. To raksturo vairāki piemēri, par kuriem

ir samērā skopa rakstītā informācija. 1974. gadā pilnīgi izdega viena no vecākajām mūra baznīcām Latvijā – Rūjienas Sv. Bērtuļa luterāņu baznīca. Baznīca bija apdrošināta un tai pienācās 16 470 rubļu liela naudas summa, ko draudze vēlējās izmantot dievnama atjaunošanai. Neraugoties uz draudzes regulārajiem lūgumiem, padomju iestādēm izdevās gandrīz desmit gadu garumā liegt atļauju atjaunošanas darbu uzsākšanai un līdz ar to kavēt arī naudas izmaksu. Partijas funkcionāriem bija iecere baznīcas mūrus izmantot citiem mērķiem, taču vispārīgās nolaidības dēļ šī plāna realizācija kavējās. Līdz ar jaunu speciālistu iesaistīšanos kultūras pieminekļu aizsardzības nozarē, no 1982. gada, saskaņojumi un atļaujas draudzei tika izsniegtas. Sākotnēji gan no augstākās vadības tika saņemti pārmetumi par jauno darbinieku pieredzes trūkumu.

1971. gadā izdega Liepupes luterāņu baznīca ar baroka stila iekārtu, ērgelēm un arhīvu. 1980. gadā sakarā ar Maskavas olimpiskajām spēlēm, kuru laikā Tallinā plānoja organizēt burāšanas regates sacensības, tika pievērsta uzmanība arī Rīgas–Tallinas šosejas apkārtnē. Partijas un saimnieciskie funkcionāri ierosināja Liepupes baznīcas mūrus nojaukt. Kultūras pieminekļu aizsardzības darbinieki iestājās pret šādu rīcību un panāca mūru kvalitatīvu iekonservēšanu, kas paglāba dievnamu no pilnīgas sagrūšanas.

Kad Latgalē, Piedrujas katoļu baznīcā, priesteris Arnolds Olehno iebūvēja siltā gaisa apkuri, būtiski palielinājās baznīcas apmeklējums ziemā. Krāslavas rajona partijas funkcionāri aicināja Kultūras ministrijas vadību apturēt baznīcas darbību. Aizsūtītie kultūras pieminekļu aizsardzības darbinieki uz vietas novērtēja rūpīgi un kvalitatīvi veiktos darbus, inovatīvo paštaisīto apkures sistēmu un sniedza novērtējumu – nekādi pārkāpumi nav konstatēti, un baznīca tiek saglabāta atbilstoši likuma prasībām.

Jelgavā ilgstoši drupās atradās Sv. Simeona un Sv. Annas pareizticīgo katedrāle. Baznīcu bija paredzēts uzspridzināt. Masīvajās sienās tika izurbti caurumi spridzekļu ievietošanai, taču tikai vienu dienu pirms iecerētās spridzināšanas to apturēja kultūras pieminekļu aizsardzības darbinieku informācija, ka katedrāles mūru substancē saglabājusies iepriekšējās, pēc arhitekta F. B. Rastrelli projekta 1774. gadā celtās baznīcas pamati un altārdaļa. Baznīcas drupas tika saglabātas.

1982. gadā Brīvības pieminekļa restaurācijas laikā Latvijas PSR Komunistiskās partijas Centrālā komiteja ierosināja pieminekli "sovjetizēt". Bija zināms, ka arhitekts Ernests Štālbergs pieminekļa skicēs tika attēlojis puslokā veidotas papildu norobežojošas grānīta sienas, kas nekad nebija izbūvētas. Izskanēja ideja, ka pieminekļa būvniecību nevar uzskatīt par pabeigtu un vajag šīs sienas izbūvēt,

protams, ar laikmetam atbilstošu tēlniecisku papildinājumu. Kultūras pieminekļu aizsardzības darbinieki rūpīgi izpētīja arhīvā E. Štālberga fondu un pierādīja, ka tās ir tikai skices, kas nav bijušas iekļautas galīgajā Brīvības pieminekļa projektā. Kultūras ministrijas Muzeju, tēlotājas mākslas un pieminekļu aizsardzības pārvaldes priekšniecei Olgai Klintij izdevās ar kultūras pieminekļu speciālistu sagatavotu izvērstu slēdzienu pārliecināt partijas funkcionārus, un Brīvības pieminekļi tika pasargāti.

1983. gadā valdība bija iecerējusi paplašināt tagadējo Kaļķu ielu transporta kustības virzīšanai cauri Vecrīgai. Bija paredzēts nojaukt vairākas vēsturiskas ēkas. Saprotot, ka ar tradicionāliem risinājumiem valdības spiedienam nav iespējams pretoties, tika sagatavota vēstule ietekmīgiem arhitektūras teorētiķiem Maskavā. To pirms savas 80 gadu jubilejas parakstīja un nosūtīja arhitekts Leons Plauciņš – kā personīgu konsultāciju ar palīdzības lūgumu. Kad valdība uzzināja Maskavas profesionāļu viedokli, no minētās ieceres nācās atteikties. Skaidrojot, kā attiecīgā vēstule tapusi, kultūras pieminekļu aizsardzības darbinieki atbildēja, ka veca cilvēka rīcību jau grūti ietekmēt.

Tika izvēsta samērā plaša kultūras vērtību apzināšana. Pirmo reizi Latvijas pastāvēšanas vēsturē notika ikonu un citu mākslas vērtību uzskaitē pareizticīgo un vecticībnieku dievnamos. Arhitektūras mantojuma jomā notika izpēte un nozīmīgāko kultūras pieminekļu uzmērīšana.

Padomju laika vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzības darbs jāvērtē uzmanīgi un atbildīgi. Politiska diktāta režīmā ne visi notikumi un patiesie iemesli var būt objektīvi dokumentēti. Darbojoties šajā laikā un pietiekoši ilgi pazīstot daudzas amatpersonas un speciālistus, jāatzīst, ka vispārēju vēsturisku vērtību iznīcināšanas apstākļos tieši godprātīgi cilvēki ir palīdzējuši izglābt no bojāejas Latvijas nozīmīgākās kultūrvēsturiskās vērtības. Tādu objektu kā Rundāles pils, Lielstraupes pils, Brīvības pieminekļa, Sv. Pētera baznīcas, Vecrīgas un daudzu citu atjaunošanas darbi un arheoloģiskās izpētes organizēšana hidroelektrostaciju būvniecības laikā Daugavas krastos nebija padomju sistēmas nopelns, bet gan tā laika speciālistu prasme apmānīt režīmu, pasniedzot restaurācijas un izpētes nepieciešamību politiskajam režīmam pieņemamā argumentācijā un izmantojot to gan sava laika sabiedrības, gan nākamo paaudžu dzīves kvalitātei. Šajā aspektā jāizsaka pateicība arhitektiem Leonam Plauciņam, Andrejam Holcmanim, Jurijam Vasiļevam, vēsturniekam Aleksandram Jansonam, Voldemāram Kalpiņam (kultūras ministrs 1958.–1961.), Vladimiram Kaupužam (kultūras ministrs 1962.–1986.), Olgai Klintij, Mārtiņam Apinim un daudzām citām tā laika personībām.

KULTŪRAS PIEMINEKĻU AIZSARDZĪBA KOPŠ NEATKARĪBAS ATGŪŠANAS

Nākotnē šo laiku noteikti izvērtēs precīzāk. Laika distance dod iespēju objektīvākam un vispārīgākam skatījumam, tomēr vienlaikus tiek pazaudēti pietiekami nedokumentēti fakti un "patiesā virtuve", par ko dažkārt nav iespējams runāt atklāti. 1988. gada 30. septembrī – laikā, kad Latvijas sabiedrībā uzplauka neatkarības centieni, – tika izveidota Valsts vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, kas 1992. gadā tika pārveidota par Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekciju (VKPAI). Tā ir kultūras ministra padomībā esoša tiešās pārvaldes iestāde, kas īsteno valsts kontroli kultūras pieminekļu aizsardzībā, veic kultūras mantojuma apzināšanu, izpēti un pieminekļu uzskaiti.

1989. gadā PSRS Ministru Padome bija iecerējusi pieņemt lēmumu par vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzības, izmantošanas un restaurācijas darba uzlabošanu. Inspekcija sagatavoja negatīvu Kultūras ministrijas atzinumu, iebilstot pret paredzēto centralizāciju un uzsverot Latvijas patstāvības nozīmi.

Neatkarības centieni visātrāk un visspilgtāk izpaudās dažādās kultūras jomās. Kultūras pieminekļu aizsardzības darbinieki bija pirmie, kas cēla gaismā jaunas vērtības. Jau 1989. gadā inspekcija ierosināja piešķirt kultūras pieminekļa statusu Rēzeknes novada Sakstagala mājām "Kolnasāta", kur dzimis sabiedriskais darbinieks, literāts, pedagogs un garīdznieks Francis Trasūns. 1990. gadā šī Latvijas vēsturei nozīmīgā vieta kļuva par muzeju un 1992. gadā atvērta apmeklētājiem. Par muzeja vadītāju un galveno virzītājspēku kļuva ar neizsīkstošu enerģiju apveltītā inspekcijas Rēzeknes rajona inspektore Valenīna Bruzgule. Sākot ar pirmsākumiem, visā muzeja attīstības gaitā VKPAI ir finansiāli atbalstījusi šo māju atjaunošanas darbus.

Sākumā, vēl strādājot ar padomju laika pieminekļu sarakstiem un Latvijas PSR normatīvajiem aktiem, radās vairākas konfliktsituācijas. Laikā, kad brīvības centieni ģenerēja aktīvu, uz pārmaiņām vērstu rīcību, inspekcija atļāva pilsētu vēsturiskajos centros demontēt visus

Ļeņina pieminekļus. Formāli šāds solis neatbilda likumam. Ministru kabineta priekšsēdētāja vietniekam no sākuma likās, ka ar tiesisko sakārtošanu šajā jautājumā nevajag steigties. Tikai tad, kad par notikušo sāka interesēties prokuratūra, inspekcijai izdevās panākt valdības lēmumu par Ļeņina pieminekļu izslēgšanu no kultūras pieminekļu sarakstiem. Tādējādi tika novērsta arī inspekcijas iespējamā sodīšana.

Padomju režīma sabrukuma un neatkarīgas valsts atjaunošanas pirmajā posmā kultūras pieminekļu aizsardzībā pazuda formāla birokrātija. Normatīvie akti, kas bija pretrunā ar neatkarīgas valsts ideju, netika ievēroti, kultūras pieminekļu aizsardzības darbs ļoti grūtos ekonomiskos apstākļos bija orientēts uz pragmatisku rīcību. 1992. gada 12. februārī Latvijā – pirmajā no postpadomju valstīm – tika pieņemts likums "Par kultūras pieminekļu aizsardzību", kas ar papildinājumiem ir spēkā joprojām.

Kultūras pieminekļu aizsardzības tiesiskais regulējums balstās uz vairākām specifiskām starptautiskām konvencijām, kurām Latvija ir pievienojusies, kā arī uz likumiem, Ministru kabineta noteikumiem, Augstākās Padomes lēmumiem un Ministru kabineta rīkojumiem, kas tieši skar kultūras mantojuma saglabāšanas darbu, un uz citiem vispārīgiem normatīviem aktiem – vairāk nekā 70 starptautiskām hartām, deklarācijām, rezolūcijām, rekomendācijām un citiem starptautiskiem dokumentiem.

Latvijas kultūras mantojuma sistēmas izveidē liela loma bija citu Eiropas attīstīto valstu pieredzei, tāpēc tā jāskata kopā ar Eiropas un pasaules aktivitātēm šajā jomā. Entuziasma pilnu darbu Eiropas kultūras mantojuma filozofijas attīstībā ir devusi Eiropas Padome (EP). 1992. gada 16. janvārī Valetā (Malta) EP pieņēma Eiropas Konvenciju arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai, 2000. gada 20. oktobrī Florencē (Itālija) – Eiropas Ainavu konvenciju un 2005. gada 27. oktobrī Faro (Portugāle) – Vispārējo konvenciju par kultūras mantojuma vērtību sabiedrībai.

VKPAI izveidojās labas un draudzīgas attiecības ar EP Kultūras mantojuma departamenta direktoru Hosē Mariju Ballesteru (Jose Maria Ballester), kurš, bieži viesojoties Latvijā, sniedzis konsultācijas un atbalstu. Kopš 1993. gada, kad notika plašas starptautisku speciālistu diskusijas par Rīgas jūgendstila vērtībām, Latvijā regulāri tiek organizētas starptautiskas konferences, semināri un dažādi sadarbības projekti. Inspekcija ir iesaistījies EP, UNESCO, ICOMOS un citu starptautisku institūciju darbībā, notiek sadarbība ar Igaunijas, Lietuvas, Norvēģijas, Zviedrijas, Francijas, Spānijas, Somijas, Beļģijas un citu valstu ekspertiem.

Pirmais veiksmīgākais starptautiskās sadarbības projekts bija "Abavas ielejas aizsardzības un attīstības programma" (1994), kurā kultūras pieminekļu un ainavu saglabāšana tika sasaistīta ar mūsdienu vides mākslu. Kopš 1993. gada darbojoties EP Kultūras mantojuma komitejā, Latvijā attīstīti vairāki tehniskās sadarbības projekti Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanā, normatīvās bāzes pilnveidošanā, Daugavas ielejas kultūrvēsturisko vērtību saglabāšanā un amata prasmju apmācībā. Analizējot starptautisko sadarbību kultūras mantojuma jomā, EP dokumentos 1998. gadā tika atzīts, ka Latvijā notikušās tehniskās sadarbības un konsultāciju misijas ir 18% no kopapjoma (salīdzinājumam Lietuvā 1%, Igaunijā 1%).

Latvija aktīvi sadarbojas arī ar tuvākajām kaimiņvalstīm. Sākotnējā triju Baltijas valstu sadarbība ir paplašinājusies, un Latvija iesaistījusi Baltijas jūras valstu kultūras mantojuma darba grupā. Nozīmīga loma kultūras mantojuma filozofijas iedzīvināšanā ir bijusi Eiropas kultūras mantojuma dienām, kuras Latvija organizē kopš 1995. gada. Katru gadu tiek izvēlēta tēma, kura kļūst par zināmu prioritāti visā kultūras mantojuma saglabāšanas darbā, tiek izdota un bez maksas izplatīta speciāla publikācija. 2000. gada decembrī Latvijā notika EP kampaņas "Eiropa – kopīgs mantojums" noslēguma ceremonija, savukārt 2001. gadā – Eiropas kultūras mantojuma dienu oficiālā atklāšanas ceremonija visām Eiropas valstīm.

Kopš 1996. gada veselu desmitgadi kultūras pieminekļu aizsardzības darba prioritāte ir bijusi Rīgas vēsturiskā centra aizsardzība. Tika sagatavota dokumentācija tā iekļaušanai UNESCO Pasaules mantojuma sarakstā, notika plašas diskusijas par visdažādākajiem plānošanas, arhitektūras, mākslas un dizaina jautājumiem (piemēram, 1997. gadā "Rīgas vēsturiskā centra nakts tēla veidošana"). Notika konferences, dažādu līmeņu normatīvo aktu un citu pieminekļu aizsardzības dokumentu izstrāde (tas atspoguļots sadaļā "Atsevišķi kultūras pieminekļu aizsardzības darbu raksturojoši piemēri"). 2000. gadā Ministru kabinetā tika apstiprināta nacionālās programmas "Kultūra" apakšprogramma "Kultūras mantojums". 2000. gadā VKPAI parakstīja līgumu ar Zviedrijas Nacionālo kultūras mantojuma pārvaldi par sadarbību Ungurmuižas, Rāmavas muižas un Sabiles sinagogas restaurācijā, kā arī par pieredzes apmaiņu, restauratoru un amatnieku apmācību. Inspekcija vadīja profesionālu, ļoti plašu starptautisku apmācības projektu. Zviedrijas valdība šajā pasākumā ieguldīja 11 miljonus kronu. 2010. gada septembrī Latvija organizēja Baltijas jūras valstu kultūras mantojuma forumu par tēmu "Kultūras mantojums un mūsdienu izaicinājums". Latvija bija arī pirmā starp kaimiņvalstīm, kas

iesaistījās Eiropas mantojuma zīmes sākotnējā iniciatīvā.

VKPAI ilgstoši ir veidojusi labas attiecības ar nevalstiskām profesionālām organizācijām: Latvijas Arhitektu savienību, Latvijas Restauratoru biedrību, Latvijas Arheologu biedrību, Latvijas Amatniecības kameru, ICOMOS Latvija, Docomomo u. c. Izveidota laba sadarbība arī ar mācību iestādēm: Rīgas Tehnisko universitāti, Latvijas Kultūras akadēmiju, Latvijas Mākslas akadēmiju un Latvijas Universitāti. 2002. gadā VKPAI izveidoja Kultūras mantojuma gada balvu, kas profesionālā vidē atpazīstama ar piemiņas zīmi – baltu marmora kriegeli.

2009. gadā, Latvijā sākoties ekonomiskajai krīzei, kultūras mantojuma budžets tika būtiski samazināts – par 56%! Cieta visas kultūras nozares. Notikušais liecināja, ka politiķi un atbildīgās amatpersonas kultūru vērtē galvenokārt kā līdzekļus tērējošu nozari. Pēc VKPAI ierosinājuma sarunās ar citu nacionālas nozīmes kultūras institūciju vadītājiem radās ideja izveidot jaunu sadarbību un kopīgi skaidrot kultūras izšķirošo nozīmi. Tika izveidota biedrība "Laiks kultūrai", kurā ir pārstāvēti visu nacionālas nozīmes kultūras institūciju vadītāji. Biedrības mērķi ir: iestāties par Latviju kā kultūras nācijas valsti; panākt, ka kultūra tiek definēta par vienu no valsts attīstības prioritātēm; vienoties kopīgā rīcībā, lai atbilstoši starptautiskajām konvencijām un Eiropā atzītai praksei kultūra Latvijas valsts attīstībā iegūtu savu, izšķirošo lomu cilvēku dzīves kvalitātes nodrošināšanā. Biedrība aktīvi iestājas par kultūras lomu Latvijas valsts attīstībā, regulāri tiekas ar ietekmīgākajām politiskajām partijām un augstākajām valsts amatpersonām, organizē diskusijas un ir panākusi izpratni par to, ka sakarā ar neizsvērtiem un pietiekoši nepārdomātiem lēmumiem valsts budžeta konsolidācijas procesā kultūra ir nopietni cietusi.

Biedrība ir aicinājusi atbildīgās amatpersonas vairāk iedziļināties kultūras nozares specifiskā. Atsevišķo institūciju spēku apvienošana notika izšķirošajā brīdī, tādējādi iegūstot kultūras nozarei būtiski spēcīgāku atbalstu. Kultūra rada pievienoto vērtību jebkurā saimnieciski ekonomiskā aktivitātē. Ilgtermiņā tā dod gan ievērojamu labumu privātajā biznesā, gan ieņēmumus valsts un pašvaldību budžetā, sekmē sabiedrībā atzītu nodarbinātību un radošumu, attīsta cilvēka dzīves kvalitāti. Kopš 1998. gada VKPAI ir atbalstījusi kvalitatīvu mūsdienu arhitektūras un dizaina attīstību kultūrvēsturiskā vidē. Veiksmīgus risinājumus ir radījuši arhitekti Andris Kronbergs, Zaiga Gaile, Reinis Liepiņš, grupa "Vincentis arhitektūra" u. c.

Pēc valsts neatkarības atgūšanas, kultūras pieminekļu aizsardzībai attīstoties, ir iegūta stabila, darbotiespējīga sistēma. Tā nav statiska, bet visu laiku attīstās, reaģējot uz prioritātēm un reāli izpildāmām

iespējām. Praktiskais kultūras pieminekļu aizsardzības darbs Latvijā sākas ar vērtību apzināšanu, izvērtēšanu, objektu iekļaušanu Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā, aizsardzības prasību noteikšanu, praktiskiem uzturēšanas un atjaunošanas darbiem, kā arī ar izmaiņu kontroli, konsultācijām un finansiāla atbalsta sniegšanu. Inspekcijas izdotajos norādījumos tiek noteiktas konkrētas aizsardzības prasības katram objektam. Lai nodrošinātu kultūras pieminekļus saudzējošas apkārtējās vides saglabāšanu, kā arī to vizuālo uztveri, nekustamiem kultūras pieminekļiem tiek noteiktas aizsardzības zonas. Ja konkrētam objektam tās nav īpaši noteiktas, tad atbilstoši likumam pilsētās šī zona ir 100 metri, bet laukos – 500 metru.

Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu stāvokļa uzraudzība un kontrole ietver sevī aktuālas informācijas komplektēšanu par objektiem, to apsekošanu un pārbaudi dabā. Pieminekļu saglabāšanai svarīga ir to regulāra kopšana un aprūpe, kas ir atkarīga no objekta saimnieka ieinteresētības, izpratnes, zināšanām un prasmēm. Konstatētu pārkāpumu gadījumos paredzēts atbilstošs sods.

Valsts aizsargājamiem kultūras pieminekļi noveco un nolietojas. Arī cilvēku dzīves kvalitātes prasības liek veikt konkrētus saglabāšanas pasākumus un dažkārt – arī pārveidošanas darbus. Inspekcija izvērtē kultūras pieminekļu remonta, konservācijas, restaurācijas un citu pārveidojumu pieļaujamību, sniedz konsultācijas, saskaņojumus projektu dokumentācijai un atļaujas. Kultūras mantojuma izpētei un pieminekļu glābšanas pasākumiem paredzēts valsts budžeta atbalsts, pieejams arī starptautisks finansējums. Kultūras pieminekļu aizsardzības darbs nevar būt sekmīgs bez vērtību dokumentēšanas, visa veida informācijas izziņas un uzkrāšanas. VKPAI Dokumentācijas centrā apkopoto arhīva vienību skaits sniedzas pāri 700 000. Centrā glabājas vērtīgi materiāli kopš pieminekļu aizsardzības sistēmas izveidošanas, atsevišķi dokumenti ir ļoti seni (senākais – S. Hanninga hronika no 1589. gada). Dokumentu lielāko apjomu veido Leona Plaučiņa cīņīgi vāktie materiāli par katru arhitektūras pieminekli un sistemātiski vāktie apsekojumu materiāli par arheoloģijas un mākslas pieminekļiem.

Kultūras mantojuma aizsardzībā ir svarīgi ierobežot mākslas un antikvāro priekšmetu nelegālo apriti. VKPAI kontrolē šo priekšmetu izvešanu uz ārvalstīm, apkopo informāciju par zagtajiem un zudušajiem priekšmetiem, kas saistīti ar valsts aizsargājamiem kultūras pieminekļiem, novērtē izvest paredzētos priekšmetus un izsniedz atļaujas. Prioritāte šajā jomā ir nepieļaut valsts aizsardzībā esošu kustamu kultūras pieminekļu vai nekustamu kultūras pieminekļu atsevišķu detaļu izvešanu no valsts. Inspekcijas struktūrā darbojas pēc arhitekta Jāņa Lejnieka iniciatīvas

izveidotais Latvijas Arhitektūras muzejs, kas izvietots ēkā Mazajā Pils ielā 17. Muzeja uzdevums ir apzināt, vākt, pēfīt un popularizēt Latvijas arhitektūras mantojumu. Muzeja krājums ietver arhitektu biogrāfisko informāciju un ievērojamāko meistarību zīmējumu kolekciju.

Apzinoties, ka nav iespējams paveikt pilnīgi visu iecerēto, inspekcija vienmēr ir sekojusi, lai kultūras pieminekļu aizsardzībā tiktu kvalitatīvi paveikts būtiskākais, lai kultūras mantojuma aizsardzības darbs atbilstu starptautiski atzītiem principiem, lai nozarē darbotos kompetenti, zināšanām, prasmēm un pieredzi apveltīti speciālisti, lai darbā valdītu dialogs un galvenais rezultātu rādītājs būtu saglabāts mantojums, nevis birokrātija un papīri. Vērtējot kultūras pieminekļu saglabāšanu pēdējo 30 gadu laikā, svarīgi atcerēties, kādā stāvoklī bija liela daļa īpašumu valsts neatkarības atgūšanas brīdī, un novērtēt situāciju tagad. Latvijas baznīcas ir atguvušas sākotnējo funkciju, lielākā daļa pamesto dievnamu ir atjaunoti, tiem uzlikti jauni jumti, atjaunotas iekārtas, interjeri, sakopta apkārtnē. Atjaunotas arī muižas un pils, unikālas dzīvojamās un sabiedriskās ēkas.

Būtiski ir pārvērtusies Latvijas ainava, līdz ar to uzlabojusies cilvēku dzīves kvalitāte. Valsts ir mācējusi kultūras mantojuma interesēs izmantot arī dažādus starptautiskus notikumus. Tā sakarā ar NATO samita organizāciju Rīgā 2006. gadā kādam radās ideja nojaukt Kalnciema ielas koka "graustus". Ar kultūras ministres Helēnas Demakovas palīdzību VKPAI izdevās pārliecināt valdību par to, ka Kalnciema ielas tēlu iespējams sakārtot, saglabājot vēsturiskās koka ēkas un restaurējot to ielas fasādes. Izdevās pat iegūt finansējumu no valsts budžeta. Atjaunošanas darbā iesaistījās arī Latvijā pazīstamie arhitekti Zaiga Gaile un Pēteris Blūms. Šī aktivitāte bija būtiskākais virzītājspēks Kalnciema ielas kvartāla tālākai atjaunošanai.

Diemžēl, līdzīgi kā citās valstīs, arī Latvijā ir objekti, kuru atjaunošana nenotiek, un arī tādi, kas gājuši bojā. Gadījumi, kad valsts aizsargājams kultūras pieminekļis nav pienācīgi uzturēts, Latvijā, Eiropā un pat pasaulē ir bieži. Iemesli ir visdažādākie, bet visizplatītākais – līdzekļu trūkums. Latvijas kultūras mantojums ir izgājis cauri padomju režīma bezatbildības un pat apzinātas postīšanas periodam. Likumīgie īpašnieki ir atguvuši savus īpašumus, taču ne visos gadījumos viņiem ir bijuši līdzekļi to uzturēšanai. Ne vienmēr izdodas panākt vajadzīgo kvalitāti vērtību saglabāšanā. Lai gan eksistē virkne starptautisku konvenciju, rekomendāciju, zinātnisku konferenču rezolūciju un nacionālo normatīvo aktu sistēmu, Latvijas, tāpat kā citu Eiropas valstu kultūras mantojuma institūcijas, vēl joprojām saskaras ar konfliktsituācijām, kas rodas, mūsdienu būvniecības aktivitātēm mēģinot iespiesties pilsētu vēsturiskajos centros, kultūrvēsturiskajās

ainavās un aizsargājamu kultūras pieminekļu teritorijās.

Savukārt restaurācijā bieži iztiek ar iespaida radīšanu, pazaudējot objekta oriģinālo substanci, patieso materialitāti un uzbūvi. Vai ir uzskatāma par kvalitatīvu senas celtnes restaurācija, ja, stiprāk piespiežot, nobrūk apmetums un zem tā parādās plastmasas siets? Vai arī logi iestrādāti ar montāžas putām, oriģinālā mūra faktūra izlīdzināta ar jaunu apmetuma kārtu, bet kādā īpaši vērtīgā objektā starp akmens blokiem oriģinālās svina šuves aizstātas ar silikonu?

Kultūras mantojums vienmēr ir bijis trausls pret ugunsnelaimēm. Par spīti piesardzības pasākumiem izcilas pasaules kultūrvēsturiskas vērtības ir gājušas bojā tieši ugunsgrēkos. Arī Latvijas mantojums ir cietis. Visskarbāk sabiedrība to izjuta, kad 2002. gadā dega Cesvaines pils, un 2013. gadā – Rīgas pils. Grūtākais pārbaudījums valsts nekustamo īpašumu pārvaldīšanā saistās tieši ar Rīgas pili: ugunsgrēka izcelšanās pils atjaunošanas procesa laikā (pie visstingrākās drošības uzraudzības!) un vēlāk nespēja operatīvi un saskaņoti rīkoties nelaimes sekū likvidēšanā parādīja valsts nekustamo īpašumu pārvaldes sistēmas mazspēju un pieredzes trūkumu. Tikai pēc visplašākās uzmanības "uzkurināšanas" dažādos līmeņos izdevās panākt samērā kvalitatīvu pils atjaunošanas rezultātu. 2014. gadā VKPAI publicēja padomus kultūras pieminekļu īpašniekiem "Ugunsdrošība kultūrvēsturiskās ēkās", 2016. gadā Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca izdeva Baznīcu ēku aprūpes grāmatas. Neskatoties uz padomiem un atgādinājumiem, atjaunošanas darbu laikā 2017. gada 10. decembrī ugunsgrēkā bojā gāja 1728. gadā celtā Carnikavas luterāņu baznīca – vecākais saglabājies koka dievnams Vidzemes piekrastē. Uguns joprojām ir viens no lielākajiem draudiem, īpaši koka kultūras mantojumam.

Kaut arī mazinājušies, tomēr joprojām aktuāli ir mantraču postījumi arheoloģijas pieminekļos. Kultūras pieminekļu aizsardzība Latvijā cieš no nepietiekama finansējuma. Latvijas kultūras vērtību saglabāšanā, izmantošanā un tālāknodošanā, bet vēl vairāk visā valsts pārvaldē, negatīva ietekme ir pārspīlētajai birokrātijai, kas tērē resursus, nokauj iniciatīvu, vairo neuzticību un rada tikai ilūziju par kārtību.

Atbilstoši starptautiskajai praksei kultūras pieminekļu aizsardzības nozares darbība Latvijā vērtējama pēc šādiem kritērijiem:

1. Nacionālās kultūras mantojuma saglabāšanas politikas atbilstība starptautiskiem kultūras mantojuma politikas dokumentiem.
2. Valsī izveidotā kultūras mantojuma normatīvo aktu sistēma.
3. Apzinātā un izpētītā kultūras mantojuma apjoms.
4. Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā iekļauto objektu skaits, kultūrvēsturiskā vērtība un vērtību kopuma kompleksais raksturs.
5. Kultūras pieminekļu uzraudzības sistēma, reaģētspēja un izmaiņu kontrole.

6. Ekonomiskā atbalsta sistēma.

7. Speciālo institūciju stabilitāte, neatkarība, pieredze un sabiedrības uzticības līmenis. Kultūras mantojuma saglabāšanas ieguldījums cilvēka dzīves kvalitātes vairošanā.

8. Par kultūras pieminekļiem pieejamais informācijas apjoms, kultūras mantojuma popularizācija un iesaiste dzīves aprītē.

9. Kultūras pieminekļu saglabātības stāvoklis, kuru raksturo: autentiskuma pakāpe, īpaši oriģinālās substances apjoms un kvalitāte; tehniskais stāvoklis un iespējamie draudi; objekta vērtībai atbilstošs lietojums; ikdienas uzturēšana (sakopība); vēsturiskā patīna; veikto pārveidojumu atbilstība kultūras mantojuma mūsdienu saglabāšanas filozofijai, zinātniskās izpētes līmenis, kvalitatīva profesionāla konservācija un restaurācija, kā arī jauni kvalitatīvi uzslāņojumi, kas rada pievienotu vērtību; kopējais vizuālais tēls un uztveramība.

Latvijas kultūras pieminekļu aizsardzības sistēmas darbība ir orientēta uz dialogu starp oriģinālu, autentisku kultūrvēsturisku vērtību saglabāšanu un kvalitatīvu mūsdienu arhitektūru, dizainu un ērtu telpiskās vides lietojumu. Diemžēl, kopš ekonomiskās krīzes sistēma strādā pārslogotā režīmā, palielinātā darba apjomā, ievērojami mazākā speciālistu komandā – ar ierobežotu kapacitāti. Izprotot valsts ekonomiskās iespējas, tomēr jāsecina, ka analizējot citu nozaru atbalstītās aktivitātes, politiķi kultūras pieminekļu aizsardzības vajadzības cenšas ne vienmēr sadzirdēt, vai uzskatīt par ne tik svarīgām.

Kultūras pieminekļu aizsardzības sistēmā paveikto ir veidojis katra nozares speciālists, eksperts, amatpersonas aizrautīgs un profesionāls ieguldījums. Atsevišķi no tiem jau savas dzīves un darba gaitas ir beiguši, bet atstājuši ievērojamu paveiktā darba apjomu. Vienmēr kolēģu atmiņā paliks arhitektes Irēnas Bākules kategoriskā nostāja.

Starp speciālistiem, kuri sava mūža lielāko daļu ir veltījuši uzticīgam kultūras mantojuma saglabāšanas nozares darbam un turpina pārsteigt ar savu erudīciju, atzīmējama mākslas zinātniece Dace Čoldere, mākslas vēstures zinātnieku doktore Rūta Kaminska, vairāku veiksmīgu restaurācijas projektu autors arhitekts Pēteris Blūms, arhitekts Jānis Radiņš, neskaitāmu grāmatu autors, arheologs, mākslas zinātnieku un vēstures zinātnieku doktors Juris Urtāns, arheologs Jānis Asaris, daudzu arhitektūras vēsturei veltītu grāmatu autors, arhitektūras zinātnieku doktors, akadēmiķis Jānis Zilgalvis, mākslas vēsturnieks Rihards Pētersons, arhitekte Liesma Markova, Marina Levina un citi.

Kā nākamās paaudzes speciālistes ar neizsīkstošu enerģiju un skaidru skatu uz kultūras pieminekļu aizsardzības sistēmu atzīmējams Baibas Mūrnieces ieguldījums. Jauns ieguvums intensīvam un profesionālam VKPAI darbam ir arhitektes Ingūnas Jekales plašā pieredze teritoriju plānošanā.

Kultūras pieminekļu aizsardzības sistēma var lepoties ar pieredzējušu

speciālistu komandu visdažādākajās jomās, sākot ar vēsturi, mākslām, teritorijas plānošanu un restaurāciju līdz komunikācijai un modernajām tehnoloģijām. Inspekcijā strādā arī daudzi jauni, daudzsoļi speciālisti. Ar salīdzinoši mazu finansējumu un materiāli tehnisko nodrošinājumu komanda, kurā ir nedaudz mazāk nekā simts darbinieku, 30 gadu garumā ir veidojusi un uzturējusi stabilu un darboties spējīgu sistēmu Latvijas kultūras mantojuma nozīmīgākās daļas aizsardzībā.

Neatsveramu palīdzību šajā darbā snieguši pussimts dažādu konsultatīvo padomju ekspertu un atsevišķi konsultanti. Konsultācijas kultūras pieminekļu aizsardzības darbā bez atlīdzības daudzkārt ir snieguši arhitektūras zinātnu doktors, akadēmiķis Jānis Krastiņš, Rundāles pils muzeja direktors Imants Lancmanis, arhitektūras zinātnu doktors Ilmārs Dirveiks, arhitektūras zinātnu doktors Jānis Lejnietis, mūsdienu arhitektūras un kultūras mantojuma attiecībās – arhitekti Andris Kronbergs, Zaiga Gaile, Andis Stilis, Jānis Dripe, dizaina izpratnē – Leons Jakrins. Kultūras mantojuma attīstībai vērtīgu filozofisku nostāju ir palīdzējuši uzturēt viena no izcilākajām ainavu speciālistēm Latvijā ģeogrāfijas zinātnu doktore Aija Melluma. Mākslas pieminekļu restaurācijas jomā palīdzību un profesionālu atbalstu snieguši Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Restaurācijas departamenta vadītāja Sarmīte Gaismaņa, restaurācijas vecmeistari Dzintra Temerova, Aida Podziņa, Gunita Čakare, Vilnis Līdaka, arheoloģijā vēstures zinātnu doktori Andrejs Vasks, Ingrida Virse, Zigrīda Apala, industriālā mantojuma jomā vēsturnieks Andris Biedriņš. Vienmēr atsaucīgas bijušas izcili vadītas citas kultūras institūcijas: Rundāles pils muzejs, Turaidas muzejrezervāts, Latvijas Nacionālā bibliotēka, Latvijas Kultūras akadēmija, Latvijas Mākslas akadēmija u. c. Atsaucība sarežģītu jautājumu risināšanā ir saņemta no Latvijas Pašvaldību savienības, īpaši tās ilggadīgā priekšsēža Andra Jaunsleiņa, savukārt, vienmēr ar humoru piepildītā atmosfērā tomēr nopietnu ietekmi ir devusi Latvijas kultūras mantojuma saglabāšanas biedrība. Visbūtiskākā loma vērtību praktiskajā saglabāšanā ir kultūrvēsturisku objektu saimniekiem, pētniekiem, restauratoriem, kā arī tai sabiedrības daļai, kas mīl vēsturisko mantojumu.

VKPAI vienmēr ir saņēmusi atbalstu un sapratni no Saeimas Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas. Analizējot kultūras pieminekļu aizsardzības darbu atjaunotajā Latvijā, nedrīkst aizmirst kultūras ministru lomu: Ivars Ķezbers (1988) Atmodas laikā ātri izšķīrās atbalsīt un virzīt jaunas kultūras pieminekļu aizsardzības iestādes izveidi; Raimonds Pauls (1989–1993) atbalsēja jauna Likuma par kultūras pieminekļu aizsardzību pieņemšanu, valsts apmaksātu rajonu kultūras pieminekļu inspektoru posteņu iedibināšanu, kultūras pieminekļu izpētes un glābšanas

programmas izveidi, iestājās par sociālismam raksturīgās pieejas likvidēšanu nozarē, panāca ēku kompleksa "Trīs brāļi" nodošanu VKPAI attīstībai; Jānis Dripe (1994–1995) atbalsēja liela apjoma kultūras mantojuma daļas objektu steidzamu iekļaušanu Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā, kā arī inspekcijas struktūrvienības – Latvijas Arhitektūras muzeja – izveidi; Ojārs Spāriņis (1995–1996) aktīvi iedzīlējās daudzu atsevišķu kultūras pieminekļu saglabāšanā, intensīvi apmeklēja nozīmīgus objektus; Rihards Pīks (1996–1997) atbalsēja Rīgas vēsturiskā centra virzīšanu iekļaušanai UNESCO Pasaules mantojuma sarakstā, visos jautājumos pilnībā uzticējās nozares speciālistiem; Ramona Umblīja (1997–1998) uzsvēra kultūras mantojuma īpašo lomu, panāca mantojuma nozares izveidošanu Kultūrkapitāla fondā; Karina Pētersone (1998–2002) iestājās par skaidras sistēmas stiprināšanu kultūras mantojuma nozarē, atbalsēja Rīgas vēsturiskā centra vērtību saglabāšanu; Inguna Rībena (2002–2004) atbalsēja speciāla likuma pieņemšanu Rīgas vēsturiskā centra kā UNESCO Pasaules mantojuma vietas aizsardzībai; Helēna Demakova (2004–2009) būtiski palielināja kultūras mantojuma nozares finansējumu, speciālistu darba samaksu, novērtēja un stiprināja profesionalitāti, pieredzi, ar vērtīgu virzīja lielus projektus; Ints Dālderis (2009–2010) rūpējās par kultūras izdzīvošanu ekonomiskās krīzes apstākļos; Sarmīte Ēlerte (2010–2011) atbalsēja kultūras mantojuma iekļaušanu nacionālās attīstības plānošanā; Žanete Jaunzeme-Grende (2011–2013) visbūtiskākajā valsts nākotnes ekonomiskās plānošanas procesā panāca kultūras un kultūras mantojuma nozīmes stiprināšanu; Dace Melbārde (no 2013) rūpējās par kultūras finansējuma atgūšanu un palielināšanu, virza Latvijas kā nacionālas valsts simtgades programmu.

2017. gadā ir radīta un apstiprināta jauna VKPAI attīstības stratēģija. Tās mērķis ir turpināt attīstīt sabiedrībai ērtu un profesionālu kultūras mantojuma aizsardzības sistēmu, kas palīdz kultūras pieminekļu saimniekiem un lietotājiem saglabāt vērtības atbilstoši starptautiski atzītiem principiem, novērš pieminekļu degradējošas aktivitātes un nodrošina to, ka Latvijas sabiedrība izprot, novērtē un aizsargā kultūrvēsturisko vidi kā kvalitatīvas dzīves telpas sastāvdaļu, kas palīdz radīt noturīgu izaugsmi.

Stratēģija paredz mazināt birokrātiju un formālos procesus, padarot nozari draudzīgāku un klientam tuvāku. Nākotnē jāsamazina pārbaudes, savukārt jāpalielina profesionālas konsultācijas vērtību uzturēšanā un atjaunošanā, akcents jāpārceļ no diktētām prasībām uz konstruktīvu dialogu, jāsabalansē ierobežojumi un attīstības spējas. Specifiski norādījumi jāizstrādā ar vadlīnijām un labas prakses piemēriem, bet sankcijas ar ekonomisku izdevīgumu.

KULTŪRAS PIEMINEKĻU AIZSARDZĪBAS SISTĒMAS MĀJVIETA

Kopš 1993. gada VKPAI atrodas ēku kompleksā "Trīs brāļi", kas pieminekļu aizsardzības darbam kalpo jau vairāk nekā 60 gadu un arvien vairāk veidojas par nozares kompetenču centru. Daudzkārt pārbūvētā viduslaiku ēku grupa "Trīs brāļi" savu tagadējo veidolu ieguvusi pēc 1953.–1957. gada restaurācijas (projekta autors P. Saulītis).

Atbilstoši Baltijas jūras piekrastē izplatītajam Ziemeļeiropas Hanzas savienības pilsētu dzīvojamo ēku tipam "Trīs brāļu" ēkas ir orientētas ar galu pret ielu. Ēka Mazajā Pils ielā 17 ir vecākais mūra dzīvojamais nams Rīgā (15. gs. beigas). 1697. gadā tajā bijusi maiznīca, kas paplašināta ar piebūvi pagalma pusē, vēlāk arī ielas pusē (restaurācijas laikā tā nojaukta). Tika atjaunots 18. gs. pārbūvētais 15. gs. ēkas vēlās gotikas kāpienveida zelminis un gotiskais portāls. Lai arī ēka vairākkārt pārbūvēta, tās plānojumā saglabājušās gotikas iezīmes. Pirmo stāvu aizņem liela dzīvojamā telpa ar stūrī izbūvētu pavadu un apvalkdūmeni (manteļskursteni). Zem dzīvojamās telpas atrodas velvēti pagrabī, bet virs tās – trīs stāvos bēniņi. Ēkas vidū ir lūkas, kas dod iespēju pacelt preces no pagrabā līmeņa līdz bēniņiem. Pirmo stāvu ar otro savieno koka kāpnes.

"Vidējais brālis" (1646) ir tipisks 17. gs. dzīvojamais nams. Tā fasādes un zelminis veidots ziemeļu renesanses manierisma formās un restaurēts pēc J. K. Broces 1785. gada zīmējuma. 1746. gadā veidotais ieejas portāls ar uzrakstu lafiņu valodā "Soli Deo Gloria" ("Tikai Dievam slava") pārcelts no blakus esošās vecākas ēkas ieejas. Interjers atspoguļo kvalitatīvu dzīvojamo ēku attīstību – tās ir kļuvušas plašākas, ar lielākiem logiem. Telpas stūrī atrodas apvalkdūmenis un pavards, kura izbūvē izmantoti Melngalvju nama pamatu ķieģeļi un kurš joprojām var darboties. Iebūvēts 18.–19. gs. formas sienu skapis, barokālās formās rekonstruēta griestu apdare. Interjers papildināts ar 18. un 19. gs. priekšmetiem. Virs zemās pirmā stāva halles atrodas zāle.

Jaunākā un mazākā ēka (17. gs.) 1898.–1899. gadā pārbūvēta. Restaurācijas laikā visu triju ēku pagalmi apvienoti, sienās iemūrēti akmens portāli un vecākais Rīgas ģerbonis. Portālā, kas atceļojis no zudušas ēkas Melngalvju ielā 4, saglabāties uzraksts vācu valodā, kas tulkojumā nozīmē "Tu būsi svētīts, ienākot šeit, un iziesi ar Dievu". Tieši pagalma veidols rosina iztēli, rada īpašas izjūtas un noskaņu.

"Trīs brāļu" komplekss ir unikāla kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanas liecība Latvijā. Agrīnā padomju laika restaurācijas filozofija, kuru veidoja Latvijas pirmās brīvvalsts laikā izglītību ieguvušie speciālisti, paglāba ēkas no okupācijas varas apdraudējumiem. Centieni ļoti rūpīgi un neatlaidīgi atjaunot "Trīs brāļus" vispareizākajā veidolā izvērtās ilgstošās profesionālās diskusijās un strīdos, kas galu galā vainagojās ar samērā labu un laikmetam atbilstošu rezultātu. Restaurācijas laikā pievienotā substance šobrīd ir kļuvusi par ēku kompleksa aizsargājamu vērtību. Īpaši nozīmīgs ir fakts, ka jau ēku restaurācijas laikā tika ieplānota to izmantošana kultūras mantojuma aizsardzības funkcijai.

Ēku telpisko kārtojumu šajā Vecrīgas vietā raksturo interesanta pilsētvides ainava. Atrodoties iepretī Sv. Jēkaba baznīcas ieejai, skatītājam pavēras "Trīs brāļu" senais majestātiskais tēls, Rīgas Doma smaile, Sv. Marijas Magdelēnas baznīcas altārdaļa un blakus Sv. Jēkaba baznīcai esošā nelielā ratnīca. Šajā vietā nav iejaukusies mūsdienu tendence palielināt vēsturisko ēku apjomus vai piepildīt pagalmus ar jaunām ēkām.

1993. gadā, kad VKPAI pārņēma ēkas no būtībā bankrotējušā Restaurācijas institūta, to stāvoklis liecināja par tradicionālo padomju stila saimniekošanu: pagalms piekrauts ar būvgružiem, fasādes nodrupušas, interjeri sadalīti ar saplāksni atsevišķās darba vietās, piekrauti ar vecām, salauztām mēbelēm, sanitārie mezgli atbaidoši, visur netīrība un galvu reibinošs haoss. Inspekcijai tas bija izaicinājums – ar secīgu, lēnu un taupīgu pieeju atjaunot ēku kompleksu un panākt estētiski baudāmu atmosfēru.

Šobrīd kultūras mantojuma sargātāju mājieta demonstrē autentisku kultūrvēsturisku vērtību un cieņu pret oriģinālo substanci, pieticību un vienkāršību biroju iekārtošanā, atvērtību, eleganci un gaumi publiski pieejamo telpu atmosfērā, vienu no retajām vēsturiskajām ēkām, kurā nav pieļauta apjomu palielināšana un bēniņu pārbūve. Šis ir ēku komplekss ar nepārveidotu, īpašu vēsturisko auru izstarojošu pagalmu. Pagalma otrā pusē pret Pils ielu "Trīs brāļu" kompleksu papildina divas citas vēsturiskas ēkas, kas ir piedzīvojušas tādu pašu renesansi. Uz maksimālas vēsturiskās patinas saglabāšanu, dabisko nodilumu un tikai saudzīgiem mūsdienu papildinājumiem orientētais

koncepts, ir devis pārlicinošus rezultātus. Spriežot pēc kolēģu atzinumiem, kopumā šis piecu ēku komplekss ir labākais starp visām citām Eiropas mantojuma institūciju mājvietām. Tas izceļas ar īpašu noskaņu un vēsturisko starojumu. "Trīs brāļus" piepilda dedzīga mūsdienu kultūras mantojuma filozofija, ar profesijas specifiku pārņemti speciālisti, viedokļu krāsainība, bet vienlaikus spēja vienoties par kopēju nostāju, īpašas zināšanas, prasmes un ilgstoša pieredze. Tas viss rada stabilitāti un ticību mantojuma ideāliem.

Pozitīvās pārmaiņas gan nenožīmē, ka šo vietu nav piemeklējuši uzbrukumi. 1997. gadā, kad ēkas bija tikko sakoptas, pēkšņi parādījās iniciatīvas par īpašumtiesību pārkārtošanu. Iespējams, tās bija orientētas uz slēptu privatizāciju. VKPAI izdevās to nepieļaut. Tieši šajā aspektā kultūras pieminekļu aizsardzības nozare ir izcēlusies ar konsekventu nostāju. Valsts atjaunošanas laikā, kad vēl nebija sakārtotas normatīvo aktu sistēmas, pieminekļu inspekcijas darbiniekiem bija vislielākās iespējas izdevīgi iegūt savā īpašumā vērtīgus kultūras pieminekļus, taču neviens to netika izmantojis! Tas liecina par nozares speciālistu misijas apziņu.

Diemžēl 2010. gadā ekonomiskās krīzes rezultātā VKPAI nācās zaudēt vēsturisku ēku ansambli Klosters ielā 5 un 7, kur bija iekārtots VKPAI Pieminekļu dokumentācijas centrs. 17. gs. ēkas ar pilsētvidei izteismīgu pildrežģa zelmini padomju laikā bija atjaunotas, savstarpēji savienotas un pielāgotas kultūras pieminekļu aizsardzības darbam. Samazinot finansējumu tādā apjomā, ka ēku ekspluatācijas izdevumus nebija iespējams nosegt un tajā pašā laikā stingri nosakot, ka valsts iestādēm nedrīkst veidoties parādi, politiķi uzņēmās vēl neizvērtētu smagu atbildību. Kultūra zaudēja tās funkcionēšanai piemērotas ēkas.

Mājvieta "Trīs brāļus" kultūras pieminekļu aizsardzības nozarei ir kļuvusi par identitātes zīmi, kas kalpo vērtību saglabāšanas darbam. Šīs vietas īpatnības un īpašā aura veicina speciālistu darba produktivitāti un dažkārt arī "ārstē" klientus. Spēja pašiem ar savu piemēru demonstrēt ēku kopšanu, mācību nolūkos iesaistīties remonta un restaurācijas darbos, parādīt, ka iespējams ikdienā pārvietoties pa šaurām vēsturiskām kāpnēm, strādāt uz ķieģeļu grīdas, neslēpt, bet pat demonstrēt senas mūru plaisas un interesantas, gadsimtiem veidojušās deformācijas, nevēlēšanās redzēt gludi apmestas un svaigi nokrāsotas sienas, bet ar retu panākt senā nodiluma estētizāciju – tas viss dod patiesu profesionālu gandarījumu ikvienam speciālistam. Šādu pieeju mūsdienās sauc par sajūtu restaurāciju. Diemžēl būvniecību kontrolējošās institūcijas to vēl neizprot.

ATSEVIŠĶI KULTŪRAS PIEMINEKĻU AIZSARDZĪBU RAKSTUROJOŠI PIEMĒRI

Latvijas kultūras pieminekļu aizsardzību atspoguļo Rietumu kultūrai piederīgā kultūrainava, Rīgas vēsturiskais centrs ar saglabāto viduslaiku, jūgendstila un koka arhitektūru, ar siluetu un mantojuma kopuma radīto noskaņu, Kuldīgas, Cēsu un citu mazpilsētu vēsturiskie centri, Rundāles pils atjaunošana (konsekvents ilgtermiņa zinātniskās pētniecības un restaurācijas piemērs Eiropā), Rīgas pils, Turaidas pils, Bauskas pils, citas viduslaiku pilis un muižu ēkas, atjaunotās lauku baznīcas, viensētas, pilskalni un citas arheoloģiskās senvietas, Brīvības piemineklis un Rīgas Brāļu kapi, vēsturiskie interjeri un mākslas priekšmeti, atsevišķi modernisma laika un pat jaunāki pieminekļi. Saglabāt un aizsargāt kultūras pieminekļus nozīmē kontrolēt un vadīt notiekošās pārmaiņas, nepieļaujot oriģinālās substances un autentiskuma zaudēšanu. Pārliedzinošai kultūras pieminekļu aizsardzības sistēmas darbības ilustrācijai Latvijā pietiek ar atsevišķu raksturīgu objektu apskati.

RĪGAS DOMS, AUTENTISKUMA SAGLABĀŠANA

Veiksmīgas pieminekļu aizsardzības sistēmas darbības piemērs ir no iznīcināšanas pasargātās Rīgas Doma torņa 16. gs. konstrukcijas. Astonu gadsimtu laikā Rīgas Doms ir vairākkārt pārbūvēts un attīstījies. Tā pamatakmens likts svinīgā ceremonijā bīskapa Alberta vadībā 1211. gadā. Sākotnēji dievnams celts romāņu stila lakoniskās formās un bijis iecerēts kā bazilikas tipa baznīca. 14. gs. beigās un 15. gs. sākumā Doma baznīca tika paplašināta, uzbūvējot rietumu šķērsjomu un sānu kapelas, kā arī paaugstinot centrālo jomu. Šajā laikā tika paaugstināts arī tornis ar astoņstūra piramidālu smaili. Senākais Doma torņa attēls redzams 1550. gadā Bāzelē izdotajā Sebastiana Minsterā grāmatā "Kosmogrāfija" (Visu zemju apraksts), kurā Rīgas panorāma attēlota pirms 1547. gada. Šajā laikā Doma tornis bija augstākais pilsētā. Tas stāvēja līdz 1547. gadam, kad izcēlās ugunsgrēks un torņa gotiskā smaile nodega. Jaunais tornis ar

piramidālu 140 metru augstu smaili un divām galerijām tika uzcelts 1595. gadā. 1710. gadā baznīcas jumts stipri cieta Rīgas aplenkuma laikā. Atjaunojot nopostīto, baznīcai tika pārbūvēti sānjomu jumti, kuriem mainīti slīpumi, kora daļa ieguva barokālu jumtu un vidusjoms – austrumu zelmini ar gada skaitli 1727. 1775. gadā Rīgas pilsētas rāte, pamatojoties uz tā laika inženieru slēdzieniem, uzdeva nojaukt torņa smaili un uzcelt jaunu, pašlaik redzamo barokālo torņa nobeigumu. 1881. gadā baznīcā un krustejā tika uzsākti Vēstures un senatnes pētnieku biedrības organizētie remonta un restaurācijas darbi, kas turpinājās līdz 1914. gadam. To rezultātā baznīca ieguva pašreizējo veidolu.

Padomju laikā Domā bija divi ievērojami atjaunošanas un pārbūves darbu posmi: no 1959. līdz 1962. gadam dievnams tika pielāgots koncertzāles vajadzībām (altāris tika demontēts); no 1981. līdz 1984. gadam Nīderlandes ērģelbūves firma „Flentrop Orgelbouw Zaandam” restaurēja ērģeles, vienlaikus notika arī darbi interjerā un tika izbūvētas jaunas inženierkomunikācijas. Tika atjaunots arī torņa smailes vara apšuvums un abu galeriju margas, izgatavots jauns gailis un restaurēta lode, iekārtota torņa automatiskās ugunsdzēsšanas sistēma un zālē uzstādītas gaisa kondicionēšanas iekārtas. Līdz 2005. gadam Rīgas Domu uzturēja Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs, bet tad ar speciālu likumu Latvijas Evaņģēliski luteriskajai baznīcai tika atjaunotas īpašuma tiesības uz nekustamo īpašumu – Doma baznīcu un zemi.

Ar valsts finansiālo atbalstu sākās vērienīgi atjaunošanas darbi. Ēkas saimnieki bija iecerējuši 2012. gadā uzsākt apjomīgus Doma torņa pārbūves darbus. Lai nostiprinātu torņa smailes koka konstrukcijas, tika izstrādāts savdabīgs risinājums – torņa smaili balstīt uz metāla konstrukcijās izveidotu jaunu telpisku sistēmu torņa iekšpusē (izbūvējot tai atsevišķus pamatus) un paredzot liftu nokļūšanai torņa smailē. Tā kā Doma torņa koka konstrukcijas, kas atrodas gan torņa mūra daļā, gan virs tās, ir vecākais un lielākais koka būvkonstrukciju kopums Latvijā, šāds risinājums iznīcinātu unikālas 16. gs. oriģinālās koka konstrukcijas un torņa pirmā stāva interjeru. Turklāt materiālu nesaderības un neprognozējamu slodžu dēļ šāds risinājums būtu apšaubāms un pat nedrošs. Baznīca vēlējās jaunu attīstību un izvērst tūrisma pakalpojumus, bet pieminekļu aizsardzības speciālisti aicināja uz piesardzību un oriģinālo vērtību saglabāšanu. Izveidojās asa konflikta situācija, tomēr dialoga ceļā VKPAI panāca, ka nozīmīgās kultūras vērtības tiek respektētas, piemineklis atjaunots, maksimāli saglabājot oriģinālo substanci un tikai nepieciešamās vietās to saudzīgi pastiprinot ar metāla konstrukcijām. Darbi

notika sarežģītos apstākļos, bojātās konstrukcijas tika atjaunotas, nostiprinātas un protezētas, izmantojot iespaidīga izmēra masīvkoka elementus. Pēc restaurācijas pabeigšanas arī sākotnējo nepārdomāto pārveidojumu ierosinātāji atzina, ka ticis panākts labāks un drošāks risinājums.

ĀDAŽU (BALTEZERA), BAZNĪCA, KULTŪRVĒSTURISKĀS AINAVAS SAGLABĀŠANA

Ādažu draudze rakstu avotos pirmo reizi minēta 1549. gadā, bet pašreizējā Ādažu baznīca (pēdējo 50 gadu laikā vairāk saukta par Baltezera baznīcu) celta lielceļa malā starp Lielo un Mazo Baltezeru no 1772. līdz 1775. gadam. Šī gleznainā vieta ir viena no skaistākām Pierīgas ainavām, tur redzami visi klasiskie ainavu elementi: ezers ar ūdens spoguļi un salām, pļavas, mežs, baznīca ar barokālu torni un apbūve, kas veidojusies ilgākā periodā un nedemonstrē jaunbagātnieku banālu izrādīšanos. Iebraucot ciemā, no augstāka punkta paveras skaists skats uz vietas dominanti – baznīcu un ezeru. Saullēkti, miglas kustība, ūdens vai ledus spoguļis, lakstīgalu dziesmas un varžu koris, saulrietis un mēnessnīcas šajā dabas un cilvēka veidotajā ainavā nemitīgi veido savdabīgas visu gadalaiku skaistuma sacensības, neatstājot vienaldzīgu nevienu.

Ādažu baznīca jau no padomju laika ir piedzīvojusi nemitīgus uzbrukumus, un to spējusi paglābt tikai kultūras pieminekļu aizsardzības sistēma. 1932. gadā Pieminekļu valde Ādažu luterāņu baznīcu ar iebūvēto iekārtu iekļāva valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā. 1953. gadā baznīcas darbība tika pārtraukta un tā tika pakļauta vandalismam. 1955. gadā dievnamu ierosināja pārbūvēt par tūristu bāzi. Politiski saspīlētajā situācijā atklāta pieminekļu sargu iejaukšanās, iespējams, bija apgrūtināta. 1956. gadā tapa kāda tūrista sūdzība augstākajām amatpersonām par kultūras vērtību apdraudējumu Ādažu baznīcā. No arhīva dokumentiem redzams, ka pēc atbildes nosūtīšanas ir saņemta pasta konstatācija – norādītajā adresē sūdzības autors nedzīvo. Tomēr sūdzība, kuras teksts bija sagatavots pārsteidzoši profesionāli (iespējams, to bija rakstījis atbildīgā amatpersona Leons Plauciņš), kalpoja par iemeslu, lai kultūras pieminekļu aizsardzības speciālistiem būtu iemesls iejaukties un baznīcu pasargātu.

1958. gadā Rīgas rajona izpilddomnieka Kultūras un izglītības nodaļas vadītājs pieņēma lēmumu un panāca Ādažu baznīcas torņa smailes nojaukšanu. Īsu laiku baznīca kalpoja kā klubs, vēlāk tur tika rādīts kino, pēc tam ierīkota tukšās taras noliktava, kāpostu

skābēšanas vieta, metāla kalšanas darbnīca. Brīdī, kad Ādažu ciema padome bija uzsākusi baznīcas priekšā būvēt daudzstāvu silikāta ķieģeļu dzīvojamo māju, Rīgas rajona arhitekts to apturēja un pārvirzīja celtniecību citā vietā. Sekoja iecere ainavu pārveidot par vissavienības makšķernieku bāzi. Pret šo ideju aktīvi iestājās vietējie iedzīvotāji un to nepieļāva. 1987. gadā baznīcai draudēja jauns uzbrukums – iecere to pārbūvēt par tūrisma bāzi (moteli). Tā paša gada nogalē Kultūras ministrija pārņēma baznīcu savā lietojumā (bilancē).

Kultūras mantojuma sistēmai izdevās atjaunot baznīcas torni, tā smailē uzstādīt zeltītu gaili un atjaunot jumtu. Pēc neatkarības atgūšanas baznīca 1994. gadā tika atdota atjaunotajai draudzei. Tomēr ar to uzbrukumi nebeidzās – parādījās iecere baznīcas tuvumā uzbūvēt degvielas uzpildes staciju un dabīgo ainavu pārvērst privātmāju un sabiedriskā apbūvē. Par spīti piedzīvotajām grūtībām šī vieta savu unikalitāti ir saglabājusi. Padomju laika postījumi un centieni izdzēst no tās identitātes baznīcas tēlu ir cietuši neveiksmi. Paradoksāli konstatēt, ka baznīcai pieguļošās ainavas transformācijas mēģinājumi, kuru mērķis ir to pārvērst apbūvētā teritorijā, tiek aktīvi uzturēti vēl 2017. gadā.

Lai arī baznīcā nav saglabāties oriģinālais interjers, tās vērtību veido vēsturiskais būvapjoms un apkārtējā ainava. Baznīca ir atjaunota un kopta, ainaviskā apkārtnē nav sabojāta. Nevienu Rīgas tuvākās apkārtnes ainavai nav nācies piedzīvot tik daudz uzbrukumu, bet tos visus ir izdevies veiksmīgi atvairot. Tas ir Latvijas un starptautiskās kultūras mantojuma sistēmas panākums, kā arī apliecinājums daudzu cilvēku vērtību izpratnei.

RĪGAS VĒSTURISKAIS CENTRS, EKONOMISKĀ SPIEDIENA PĀRVARĒŠANA

Ciņu par kultūras mantojuma vērtību saglabāšanu Latvijā spilgti raksturo Rīgas vēsturiskais centrs. Rīga ir dzīva Eiropas vēstures ilustrācija. Cauri gadsimtiem tā bijusi dažādu nozīmīgu notikumu un Eiropas tautu satikšanās krustpunkts. Līdz pat šai dienai Latvijas valsts galvaspilsēta glabā pierādījumus par Rietumu un Ziemeļeiropas ietekmi uz tās vēsturisko attīstību, par robežām starp Rietumiem un Austrumiem, kā arī par tirdzniecības un kultūras ceļu krustojanos. Rīgas arhitektūrā un vēsturiskā centra plānojumā saskatāma dažādu Eiropas nāciju ietekme. Kārtu pēc kārtas vēsturiskais centrs atklāj Baltijas jūras valstu vēstures pavedienus.

Apjomīgākais un nozīmīgākais elements Rīgas dabas un

kultūrvēsturisko vērtību klāstā ir Daugavas telpa. Līdz pat 20. gadsimta sākumam, kad Vecrīgas krastmalā piestāja kuģi, upes loma gan saimnieciski, gan vizuāli ir bijusi visnozīmīgākā. Rīgas ģeogrāfiskā un topogrāfiskā situācija piešķir tai individualitāti, bet viduslaiku celtnes un šaurās ielas – senatnīgumu. Arheoloģiskie slāņi glabā senākās liecības par pilsētas izcelšanos, apdzīvotību un arhitektūru.

Vecrīgas raksturīgais ielu tīkls un svarīgākās arhitektoniskās dominantes ar tām pakārtoto apbūvi izveidojās jau 13. gs. vidū. No 13. līdz 15. gadsimtam Rīga bija viena no Hanzas savienības pilsētām. Tās viduslaiku centra uzbūve atspoguļo labklājību, kaut arī lielāko daļu no agrīnajām ēkām iznīcinājusi uguns un kari. 17. gadsimtā Rīga kļuva par nozīmīgu zviedru provinces pilsētu, bet 19. gadsimtā – par aktīvu starptautisku ekonomiskās attīstības centru, tāpēc būtiskākās pilsētbūvnieciskās pārmaiņas ir notikušas tieši šajā laikā.

20. gadsimtā Rīga sasniedza jūgendstila metropoles statusu. Jūgendstila ēku daudzuma, koncentrācijas un mākslinieciskās kvalitātes ziņā Eiropā nav Rīgai līdzvērtīgu pilsētu – jūgendstila ēkas veido gandrīz trešo daļu no visas centra apbūves. Pilsētas telpā tās var viegli pamanīt, jo nami izceļas ar dekoratīvu un izteiksmīgu apdari: saspringtu līniju vijumiem, eksotisku augu motīviem, maskām, dzīvu vai fantastisku būtnu cilņiem, kā arī ar pavisam vienkāršu ģeometrisku formu atveidojumiem, kas rada īpašu noskaņu. Šī stila arhitektoniskās kvalitātes būtība ir savam laikam jauna domāšana, kas izpaužas arī ērtā telpu izkārtojumā, racionālā būvmateriālu un konstruktīvo risinājumu lietojumā. Tas viss ir orientēts uz estētisko kvalitāti. Rīgā jūgendstils sakausējis vienā veselumā gandrīz visus vizuālo mākslu veidus. Ievērojamāko darbu Rīgas jūgendstila vērtības izcelšanā un zinātniski pamatotā pasniegumā sabiedrībai ir paveicis arhitekts ar visaugstāko zinātnisko statusu Latvijā – Jānis Krastiņš. Jau vairākus gadus šajā jomā veiksmīgi darbojas arī Alberta Ielā 12 izveidotais Rīgas Jūgendstila centrs, kuru vada Agrita Tīpāne. Ievērinības cienīgu mantojumu Rīgai atstājis arī 20. gs. 20. gadu otrās puses un 30. gadu funkcionālisms. Atsevišķās tā laika celtnēs var saskatīt arī Art deco iezīmes. Padomju laika diktāts ienesa Rīgas centrā būtiskas pārmaiņas un svešas noskaņas. Bieži tika zaudēta arhitektūras realizācijas kvalitāte un iegūts pārspīlētas pilsētvides mērogs. Tomēr, pateicoties atsevišķiem ietekmīgiem speciālistiem, Rīga savu unikālītāti nepazaudēja. Padomju laiks atstājis arī atsevišķus veiksmīgus vaibstus.

Rīgas semantika spilgti izpaužas vēsturiskā centra siluetā, kas vizuāli veido pilsētas koptēlu, mēroga, formu, horizontālo un

vertikālo līniju attiecības, dabas un cilvēka veidotās vides saskaņu. Kopš 1544. gada, kad pirmoreiz tika publicēta Rīgas vēsturiskā centra panorāma un siluets, tā ir viena no vispazīstamākajām un vecākajām Rīgas vizītkartēm Eiropā un visā pasaulē.

Rīga ir zaļa pilsēta – parki, ielu un bulvāru apstādījumi un skvēri ir nozīmīga Rīgas centra vērtība. To raksturo meistarīgu ainavu arhitektu un dārznieku radītā telpiskā plānojuma kompozīcija un īpatnējs augu sortiments. Publisko telpu akcentē izcila tēlniecības dominante – brīvības simbols.

Rīga ir bagāta arī ar koka celtnu mantojumu. Pilsētas vēsturiskajā centrā aptuveni 10% no visas apbūves ir dažādos arhitektūras stilos būvētas koka ēkas. To izvietojums dod plašu priekšstatu par būvniecības pakāpenisko attīstību Rīgā. Uz jautājumu, vai šīs vērtības vienmēr ir bijušas pašsaprotamas un neapdraudētas, atbilde ir – nē. To apliecina dažādas pagātnē piedzīvotās aktivitātes. Koka Rīgas vērtību un nozīmi visdedzīgāk ir aizstāvējis arhitekts Pēteris Blūms. Tieši kultūras pieminekļu aizsardzības sistēma ir piespiedusi saglabāt Rīgas seju, vērtīgākos vaibstus, pilsētvides harmoniju un dzīves kvalitāti.

Rīgas vēsturiskais centrs spilgti ilustrē Eiropas kultūru un vēsturi starpnacionālā dimensijā, popularizē Eiropas identitātes izpratni un nostiprina Eiropas pilsonisko apziņu. UNESCO Pasaules mantojuma komiteja ir atzinusi, ka Rīgas vēsturiskajam centram, ko veido samērā labi saglabājusies viduslaiku un vēlāko laiku pilsētas struktūra, ir ievērojama universāla vērtība, ko rada viduslaiku apbūve, jūgendstila arhitektūras daudzums un kvalitāte, kurai līdzīgas nav citur pasaulē, kā arī 19. gadsimta koka arhitektūra.

Īpaša uzmanība Rīgas arhitektūras mantojuma saglabāšanai ir pievērsta jau piecdesmit gadus, bet visaktīvāk tas darīts pēc neatkarības atgūšanas. 1993. gadā Latvijā tika organizēta starptautiska konference par Rīgas jūgendstila vērtībām. Jau 1996. gadā VKPAI sadarbībā un Rīgas domes atbildīgajām struktūrām intensīvi uzsāka dokumentācijas sagatavošanu, lai Rīga tiktu iekļauta UNESCO Pasaules kultūras un dabas mantojuma sarakstā. 1997. gada 6. decembrī Rīgas vēsturiskais centrs ieguva UNESCO pasaules mantojuma statusu.

Gadsimtu mijā, attīstoties ekonomiskajam spiedienam uz kultūras mantojumu, vairākas Latvijas kultūrvēsturiskās vietas kļuva apdraudētas. Izvērtās plašas diskusijas un domstarpības starp kultūras mantojuma sargātājiem un uzņēmējiem, kuri vēlējās iegūt ātru peļņu, ignorējot vides kvalitāti. Vislielākajam apdraudējumam tika pakļauts Rīgas vēsturiskais centrs. 1999. gadā Rīgas domes

vadība nāca klajā ar ideju nojaukt Okupācijas muzeja ēku, kas iemieso laikmeta liecību un vērtīgu modernisma laika arhitektūru. Pēc plaša arhitektu sabiedrības protesta šo ideju izdevās noraidīt. Viens pēc otra parādījās jauni projekti, kas guva atbalstu Rīgas domē, taču no kultūras mantojuma saglabāšanas viedokļa pret tiem iebilda VKPAI, Vides Aizsardzības klubs, kultūrvēsturnieki un arhitekti. Sākot ar 1998. gadu, kultūras mantojuma sargātāji izvērta vērienīgu sadarbības kampaņu ar plašsaziņas līdzekļiem. Organizējot preses konferences, diskusijas un sūtot aktuālo informāciju, tika panākts ļoti plašs kultūras mantojuma problēmu atspoguļojums sabiedrībai. Laika posmā no 2000. līdz 2003. gadam valsts centrālajā presē, televīzijā un radio katru nedēļu vairākkārt tika atspoguļota ar kultūras mantojuma saglabāšanu saistīta informācija. Tas sniedza būtisku atbalstu kultūrvēsturisko vērtību izpratnē un sagatavoja apstākļus nākamajām pārmaiņām.

Lai radītu elementārus "spēles" noteikumus Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanai, VKPAI 2000. gadā veica detalizētu pilsētvides vērtību apsekošanu un izstrādāja Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un attīstības koncepciju "Vīzija 2020". Speciālistu vidē arvien plašāk izvērsās domstarpības par kultūras pieminekļu atjaunošanas filozofiju un metodiku. Daļa profesionāļu iestājās par zudušu kultūrvēsturisku objektu atjaunošanu kopiju veidā un bija gatavi kultūrvēsturiskā vidē atbilst tikai tādu būvniecību, kas atbilst vēsturiskā stila tēlam. Šāda pieeja tika realizēta, atjaunojot Melngalvju namu, pilsētas Rātsnamu un vairākas koka vasarnīcas Jūrmalā. Pēc plašām diskusijām, kas tika rīkotas, lai izvērtētu un starptautiski vienotos par Baltijas valstu nostāju autentiskuma izpratnē, 2000. gada 24. oktobrī reģionālā konferencē Rīgā, piedaloties UNESCO un ICCROM pārstāvjiem, tika pieņemta "Rīgas harta par autentiskumu un vēsturisko objektu atjaunošanu kultūras mantojuma kontekstā". Tas bija pagrieziena punkts mūsdienu kultūras mantojuma filozofijas ieviešanā. Šis starptautiski atzītais dokuments, kurā izteikta skaidra, zinātniski pamatota attieksme pret atdarinājumiem, kopijām un iespēju ar tām aizvietot oriģinālus un autentiskus pieminekļus, kalpo par pamatu VKPAI politikas un nostājas veidošanai vēsturisku objektu atjaunošanā.

Rīgas kultūras vērtību aizsardzībā iesaistījās arī nevalstiskās organizācijas. 2001. gada 23. martā Vides Aizsardzības klubs iesniedza Rīgas domē 10 000 sabiedrības locekļu parakstītu protestu un panāca aizliegumu apbūvēt Rīgas vēsturiskā centra zaļās zonas, skvērus un parkus. Patiesībā tā bija atsaukšanās kultūras mantojuma speciālistu lūgumam pēc palīdzības. Jūtot, ka

aizsardzības pasākumi nav pietiekoši efektīvi, 2002. gada decembrī tika organizēta starptautiska konference par tēmu "Rīgas vēsturiskā centra saglabāšana un attīstība", kuras vadmotīvs bija "Attīstībā svarīgāka par naudu ir laba ideja". Līdz ar mantojuma speciālistiem, pilsētplānotājiem, arhitektiem, uzņēmējiem, žurnālistiem un politiķiem konferencē piedalījās arī Eiropas Padomes un UNESCO speciālisti.

Par spīti plašajiem pasākumiem kultūras mantojuma saglabāšanas principu ignorēšana Rīgas vēsturiskajā centrā turpinājās. Pēdējais piliens mantojuma speciālistu un lielas sabiedrības daļas apziņā bija 2002. gadā dotā zaļā gaisma augstbūves "Ķīpsalas Saules akmens" celtniecībai. 2003. gada 2. jūnijā ar situāciju vizītes laikā iepazinās UNESCO Pasaules mantojuma centra pārstāvji. Tika atzīts, ka šī iecere apdraud Rīgas vēsturiskā centra integritāti. Sākot ar šo brīdi, turpmākajos septiņos gados UNESCO Pasaules mantojuma centrs un komiteja vairākkārt ir izteikusi aizrādījumus un pievērsusi pastiprinātu uzmanību Rīgas centra pārmaiņu kvalitātei.

Nemot vērā UNESCO statusu, VKPAI ierosināja pieņemt speciālu likumu par Rīgas kā pasaules mantojuma vietas aizsardzību un attīstību. Saeimas Izglītības, zinātnes un kultūras komisija bija atsaucīga, likums tika izstrādāts īsā laikā un 2003. gada 14. aprīlī pieņemts. Tas paredzēja paaugstināt prasības kultūrvēsturisko vērtību saglabāšanā, izveidoja atklātāku un pārskatāmāku lēmumu pieņemšanas procedūru, palielināja kultūras mantojuma nozares pilnvaras nepieļaut kultūrvēsturisku vērtību degradējošas darbības. Neapmierinātie uzņēmēji vērsās pie Latvijas Valsts prezidenta ar lūgumu likumu neizsludināt un atgriezt Saeimā otrreizējai caurlūkošanai. Iebilstot pret likumā paredzētajām Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un attīstības padomes pilnvarām, kā arī pret prasību jaunbūvēt Rīgas vēsturiskajā centrā organizēt arhitektūras ideju konkursus, Latvijas Valsts prezidente to nosūtīja Saeimai otrreizējai caurlūkošanai. Uzņēmēju lūgums bija apmierināts, bet Saeima, veicot atsevišķus precizējumus, 2003. gada 29. maijā likumu pieņēma ar vēl lielāku balsu vairākumu. Protestējot pret jauno likumu, Rīgas pašvaldība iesniedza prasību Satversmes tiesā, vēloties atcelt vairākas būtiskas normas, taču Satversmes tiesa kā augstākā likumu izvērtēšanas institūcija atstāja to spēkā. Situācija joprojām bija nokaitēta, jo atsevišķiem uzņēmējiem bija ar pārspīlētu apbūvi saistīti plāni, kas paredzēja apgūt jaunas vietas Rīgas vēsturiskajā centrā un tā aizsardzības zonā. Taču tiem nebija lemts īstenoties.

Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un aizsardzības likuma pieņemšanu var vērtēt kā tā gada svarīgāko notikumu kultūras

mantojuma jomā Baltijas mērogā. Latvijā tas bija pagrieziena punkts veselā desmitgadē būtiskā attieksmes maiņā un kultūras vērtību izpratnē. Pēc likuma pieņemšanas, izejot cauri atsevišķiem negaidītiem pavērsieniem un grūtībām, ir sācies konstruktīvs Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un attīstības darbs, izveidota sadarbība starp visām atbildīgajām institūcijām, nodrošināta atklāta lēmumu izdiskutēšana un pieņemšana, plašāk iesaistīta sabiedrība, novērstas tālākas kultūrvēsturisku vērtību degradējošas darbības.

Cīņa par kultūras mantojumu ir bijusi cīņa par cilvēka dzīves kvalitāti ilgtermiņā. Ja šī cīņa būtu zaudēta, tad Vecrīgas panorāmu papildinātu divas augstbūves tagadējās bankas "Citadele" vietā, vairākas apjomīgas būves Daugavas krastmalā starp Vanšu un Akmens tiltiem, augstbūve Stacijas laukumā, daudzstāvu auto novietne pie Latvijas Nacionālās operas, jauna apbūve Līvu laukumā un Doma laukumā, kā arī skvērā pie Pēterbaznīcas. Būtu nojaukti vairāki desmiti vēsturisku ēku (īpaši koka) un liela daļa šo ēku paaugstinātas vismaz par vienu stāvu. Rīgas parkos būtu iezagusies jauna apbūves funkcija un auto stāvvietas, Ķīpsalā vēsturiskā apbūve mītos ar jaunu apbūvi, izjaucot vides mērogu. Nebūtu atjaunots Kalnciema ielas koka apbūves kvartāls, bet šī teritorija tiktu izmantota ielas paplašināšanai. Rīgā ir izdevies draudus vēsturiskā centra mantojumam uztvert kā izaicinājumu un pārvērst tos jaunā guvumā.

Rīgas sabiedrības intelektuālo spēku stiprina ar entuziasmu apveltīti, mūsdienu profesionālajā filozofijā kompetenti kultūras mantojuma jomas specialisti, arhitekti un mākslinieki. Pilsētas izaugsme nav apstājusies, tā nemiīgi attīstās, ļaujot vēsturiskās vērtības papildināt ar kvalitatīvu mūsdienu arhitektūru un dizainu, kas veido jaunu mantojumu nākotnes sabiedrībai un raksturo mūsu laika cilvēka radošo garu un sabiedrības vitalitāti.

Rīgas arhitektūru, kultūrvēsturisko un dabas vērtību kopumu papildina ilgas un bagātas vēstures notikumi, pilsētas dzīves tradīcijas, sabiedrība, kas lepojas ar savu pilsētu, izcilas zinātnes un kultūras personības. Rīga ir pilsēta ar kultūras garšu, kas rada īpašas izjūtas. Rīga ir bijusi, turpina veidoties un būs pilsēta dzīves kvalitātei!

KULTŪRAS PIEMINEKĻI

Pat pasaules izcilākās vērtības nespēj sajūsmināt gandrīz nevienu, ja tās nav apzinātas, pēfītas, salīdzinātas un publiskas. Kultūrvēsturiskas vērtības iespējams noteikt tikai vispusīgas apzināšanas, izpētes un analīzes rezultātā, kam seko plašas konsultācijas un diskusijas. Ir jāizprot objekta vēsture, struktūra un raksturs, vietas izcelsme, kā un kādēļ tā laika gaitā ir mainījusies un turpina mainīties, elementu un materiālu forma un stāvoklis, konstrukcijas un tehnoloģija. Nepieciešams arī salīdzinājums ar citiem objektiem un vietām. Kultūras mantojuma saglabāšanas praktiskais darbs Latvijā sākas ar kultūrvēsturisku objektu apzināšanu, izpēti, dokumentēšanu un iekļaušanu Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā.

Kultūras pieminekļi ir valsts tiesiskajā sistēmā noteiktā kārtībā reģistrēta kultūrvēsturiskā mantojuma daļa – kultūrvēsturiskas ainavas un atsevišķas teritorijas (senkapi, kapsētas, parki, vēsturisku notikumu un ievērojamu personu darbības vietas), ēku grupas un atsevišķas ēkas, mākslas darbi, iekārtas un priekšmeti, kuriem ir vēsturiska, zinātniska, mākslinieciska vai citāda kultūras vērtība un kuru saglabāšana nākamajām paaudzēm atbilst valsts, kā arī starptautiskām interesēm. Par kultūras pieminekļiem atzīstami gan savā sākotnējā izskatā saglabājušies objekti, gan atsevišķas to daļas un fragmenti. Atbilstoši izmantošanas un saglabāšanas tiesiskajam regulējumam kultūras pieminekļi iedalās nekustamajos un kustamajos pieminekļos un tipoloģiskajās grupās.

Latvijā apdzīvotība sākusies pirms apmēram 11 tūkstošiem gadu, bet rakstītās liecības ir pieejamas par apmēram 800 gadiem. Tikai pēdējos 250 gadus rakstītie avoti ir pietiekami pilnīgi vēstures izpētei. Lai tauta iegūtu zinātniski pamatotu savas vēstures atspoguļojumu, izšķiroši nozīmīgu ieguldījumu dod arheoloģijas mantojuma saglabāšana. Arheoloģija ir vēstures zinātnes nozare, kas pēta un dokumentē cilvēku atstātās materiālās liecības un uz iegūtās informācijas pamata noskaidro pagātnes dzīves norises. Balstoties uz izpētes materiāliem, arheoloģija sniedz hronoloģiski secīgu un iespējami pilnīgu vēstures procesu atainojumu. Latvijas arheoloģijas

mantojuma nozīmīgāko daļu veido arheoloģiskie pieminekļi: senās dzīvesvietas (apmetnes, ciemi, pilskalni, ezermītnes, mūra pils, pilsētu vēsturiskais kultūrslānis), senkapi un to virszemes veidojumi, viduslaiku un agro jauno laiku kapsētas, senās kulta vietas (kalni, akmeņi, koki, alas, birzis), senās saimnieciskās darbības vietas (ražotņu, agrāro sistēmu vietas), senās kauju, apspriežu, tiesu un pulcēšanās vietas, senie ceļi, militāra rakstura un hidrotehniskās būves, nogrimušie kuģi un to kravas. Tas viss glabā vērtīgu informāciju un materiālās liecības par mūsu zemes senāko vēsturi. Arheoloģiskās vērtības var atrasties zemē, virs zemes vai ūdenī. Arheoloģiskajos pieminekļos ir veikti apzināšanas darbi, bet, lai saglabātu substanci, pilnīga arheoloģiskā izpēte notikusi tikai retos gadījumos.

Visplašākais un sarežģītākais ir arhitektūras mantojums, kuru starptautiskā praksē dažkārt dēvē arī par būvēto mantojumu. Varbūt tikai 3% no tā ir atzīti par arhitektūras un pilsētībūvniecības pieminekļiem. Starp tiem ir nozīmīgas vietas, ēku grupas, ēkas un konstrukcijas, pilsētu vēsturiskie centri, ciemi, dārzi, parki, kultūrvēsturiskās ainavas, muižu apbūve, tautas celtniecības objekti, ēkas un konstrukcijas, iekārtas un priekšmeti (ieskaitot to detaļas un rotājumus), kas ir starptautiski vai nacionāli nozīmīgi vēsturisko stilu piemēri, ievērojamu arhitektu darbi vai reti sastopamu tipu celtnes. Latvija ir bagāta ar plašu mākslas mantojumu, no kura tikai neliela daļa ir mākslas pieminekļi: skulptūras, glezniecības darbi, baznīcu iekārtas, stājgrafikas, reti iespieddarbi, miniatūras, akvareļi, lietīšķās, dekoratīvās mākslas paraugi, fotodokumenti, kas raksturo mākslas stilus, vietu un laikmetu. Vissarežģītākā ir kustamo mākslas pieminekļu aizsardzība, jo tie visos laikos ir bijuši pakļauti zādzībām un nelikumīgai pārvietošanai.

Pavisam nelielu mantojuma daļu veido industriālie pieminekļi: ēkas, būves, iekārtas, priekšmeti un citi tehniska rakstura objekti, kas atspoguļo ražošanas, amatniecības, transporta un lauksaimniecības attīstību, kā arī teritoriju infrastruktūras attīstību un militāro vēsturi.

Lai pilnīgāk aptvertu visu materiālo kultūras mantojumu, ir izveidota īpaša tipoloģiskā grupa – vēsturisko notikumu vietas, proti, teritorijas, ēkas un citi objekti, kas saistīti ar nozīmīgiem vēsturiskiem notikumiem vai ievērojamām personām. Latvijas vēsture ir cieši saistīta ar citu Baltijas jūras baseina valstu vēsturi. Visos laikos tā ir bijusi sarežģīta. Viens no galvenajiem strukturizācijas kritērijiem vēsturē ir laiks. Politisku iemeslu dēļ objektīva vēstures pasniegšana vienmēr ir bijusi problemātiska, tāpēc šis pieminekļu tipoloģiskās grupas attīstībai ir bijis apzināti radīts pārdomu un līdzsvara meklēšanas periods.

No 1924. līdz 1943. gadam pastāvēja Pieminekļu valdes Valsts

aizsargājamo pieminekļu saraksts, kurā bija iekļauti 2434 objekti. Tas bija vienots, katru gadu papildināts Latvijas nozīmīgāko kultūrvēsturisko objektu saraksts. Padomju okupācijas laikā tika pieņemti vairāki pieminekļu saraksti: Latvijas PSR valsts aizsargājamo arhitektūras pieminekļu saraksts (1952), Republikāniskās nozīmes vēstures, arheoloģisko un mākslas pieminekļu saraksts (1954), Kultūras pieminekļu saraksts Latvijas PSR teritorijā (1959), Latvijas PSR Kultūras pieminekļu saraksts (1967, ar 3229 objektiem), Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu saraksts (1983, ar 4571 objektu). Padomju laika saraksti bija daļēji politizēti un atkarīgi no valdošās ideoloģijas. Pēc Latvijas Republikas Likuma par kultūras pieminekļu aizsardzību pieņemšanas 1992. gadā aktīvi sākās jauna saraksta veidošana, jau pašā sākumā cenšoties iekļaut tajā pēc iespējas lielāku objektu skaitu, kaut arī ne vienmēr tika sasniegta šobrīd nepieciešamā precizitāte. Latvijā tika atjaunots vienots, regulāri papildināts Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu saraksts. Vairākkārt izcēlās politiķu un juristu diskusijas par to, kam šis saraksts būtu jāapstiprina. Sākot ar 1992. gadu, likums to uzticēja kultūras ministram, pēc tam – Ministru kabinetam, tomēr pēc plašas diskusijas ar starptautiskajiem ekspertiem, kā arī citu valstu pieredzes izpēti šis pienākums, atbildība un gods tika no jauna piešķirts kultūras ministram. 2017. gadā Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā iekļauti 8865 objekti, no tiem 2507 ir arheoloģijas, 3457 arhitektūras, 46 pilsētībūvniecības, 2701 mākslas, 135 vēstures un 19 industriālā mantojuma objekti. Saraksts tiek regulāri papildināts.

Objektu iekļaušana valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā notiek pēc to vispusīgas apzināšanas un izvērtēšanas, kam seko konsultācijas ar nozares ekspertiem, īpašniekiem un pašvaldībām. Eiropas praksē tas ir darbietilpīgs un ļoti atbildīgs uzdevums ar juridiskām un materiālām sekām ilgtermiņā, tāpēc izvērtēšanai jābūt atbildīgai, nesasteigtai un kvalitatīvai. Saraksta kvalitāte ir atkarīga no precizitātes, zinātniski pamatotas analīzes un iespējami objektīviem, vispusīgiem vērtējumiem. Ir normāli, ja konsultācijas un sarunas notiek vairāku gadu garumā un galīgais lēmums tiek pieņemts tikai tad, kad iegūta pilnīga pārliecība par objekta vērtību un saglabāšanas iespējām. Šo praksi uzskatāmi atspoguļo kaut vai objektu gatavošana un iekļaušana UNESCO Pasaules mantojuma sarakstā.

Kultūras mantojuma speciālistu, arhitektu, plānotāju un nevalstisko organizāciju vidū vairākkārt ir izcēlušās diskusijas par to, vai aizsargājamās teritorijās katra vērtīga vēsturiskā ēka jāiekļauj valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā. Vadoties no starptautiskās

pieredzes, VKPAI pēdējos gados cenšas arvien vairāk aizsargāt telpu kopumā, nesadalot to atsevišķos aizsargājamos pieminekļos, un tikai pašiem vērtīgākajiem objektiem atsevišķi nosakot īpašu statusu. Tāpēc periodiski tiek aktualizēti kritēriji kultūras pieminekļa statusa piešķiršanai. Viens no svarīgākajiem kritērijiem ir objekta autentiskums iekļaušanas brīdī un tā unikālais vai retais raksturs savā īpašajā kategorijā. Svarīgs kritērijs ir arī objekta novietojums. Ēku kvalitāte Latvijā ir dažāda, tāpēc ir svarīgi aizsargājamus objektus sadalīt adekvāti un ģeogrāfiski vienmērīgi, lai nekoncentrētu aizsardzības līdzekļus tikai viena vēsturiskā centra iekšienē. Nozīmīgs kritērijs ir arī interešu daudzveidība un koncentrācija vienā objektā. Visbeidzot, ceturtais kritērijs ir objekta nozīme nacionālā mērogā un tā kultūrvēsturiskā vērtība, ko nosaka, ņemot vērā šādus raksturojošus faktoros: ēkas datējumu; ar ēku saistītās personas un nozīmīgus vēsturiskus notikumus; ēku kā nācijas sociālo, zinātnisko, ekonomisko, kultūras vai militārās vēstures ilustrāciju; arhitektonisko koncepciju, dekoratīvos elementus, mākslas darbus, tradicionālās tehnikas; veidu, kādā ēkas ārējā veidola arhitektoniskā koncepcija papildina vesela ansambļa māksliniecisko vērtību; autorību; noteiktas arhitektūras tipu; no konstruktīvā viedokļa nozīmīgas tehniskās evolūcijas kvalitātes.

Jaunā saraksta straujā veidošana apstākljos, kad trūka precīza topogrāfiskā materiāla, turklāt bija sajaukta adrešu sistēma un nebija reģistrēti nekustamie īpašumi, ir radījusi arī atsevišķas neprecizitātes. Šādas grūtības vērojamas arī mūsu kaimiņvalstīs un dažkārt pat ekonomiski attīstītās senajās kultūras zemēs. Tomēr steiga ir attaisnojies, jo valsts politiskās, ekonomiskās un tiesiskās sistēmas pārbūves laikā ievērojami liels skaits objektu ir ticis pasargāts no iznīcināšanas un degradācijas. Tādējādi iespējami vairāk saglabāta Latvijas arhitektoniski telpiskā vide, arheoloģiskās un mākslas vērtības un kultūrainava vai, vienkāršāk sakot, identitāte. Ja Latvijā būtu izvēlēta lēna un pakāpeniska sarakstu veidošana, iekļaujot tikai precīzi aprakstītus un pārbaudītus objektus, tad šobrīd aizsargājamo objektu skaits būtu daudzkārt mazāks un daudzu objektu iekļaušana nebūtu iespējama vispār. Īpašnieki pilnībā bloķētu ekonomiski izdevīgo, bet no kultūras mantojuma viedokļa unikālo vietu iekļaušanu sarakstā, un valstij par to būtu jāmaksā ievērojamas kompensācijas, kas nebūtu reāli izpildāms. Tas visvairāk attiektos uz Rīgas vēsturisko centru un Jūrmalu. Tieši īpašnieku pretenziju dēļ vairāku nozīmīgu objektu iekļaušana Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā pēdējo gadu laikā ir aizkavējusies. Tas attiecas uz modernisma laika arhitektūras mantojumu, kam VKPAI pievērsusi uzmanību kopš 2010. gada.

KULTŪRAS PIEMINEKĻU IZMANTOŠANA

Kultūras pieminekļa statuss nenozīmē, ka attiecīgo objektu vai vietu ir liegts izmantot ikdienā. Pieminekļa saglabāšanas interesēs katram objektam tiek noteikti lietošanas ierobežojumi, kas ir atšķirīgi pieminekļu tipoloģiskajām grupām. Saprātīga kultūras pieminekļu izmantošana ir garantēta vērtību saglabāšanai. Ikdienā saskaroties ar kultūras mantojumu, sabiedrība no tā bagātinās un šīs vērtības vairāk ciena. Kultūras pieminekļu saglabāšanas būtība balstās uz to pastāvēšanas paildzināšanu autentiskā stāvoklī iespējami ilgākā laika periodā. Ikvienam piemineklim piemīt materiālā un nemateriālā kultūras vērtība, un jāraugās, lai tā lietošanai izvēlēta funkcija nebūtu pretrunā ar šo materiālo un nemateriālo vērtību. Katram objektam jāizvēlas tāds izmantošanas veids, kas neapdraud un nemazina tā kultūrvēsturisko vērtību saglabāšanu ilgtermiņā. Līdzās kultūras mantojuma vērtībai kultūras piemineklim ir arī lietojuma vērtība, kas paredz arī praktisko vajadzību apmierināšanu.

Ikdienā visvairāk lietotā un vistiešāk uztveramā kultūras mantojuma daļa ir arhitektūras pieminekļi. Eksploatācijas laikā atsevišķas šo pieminekļu daļas var tikt bojātas. To izraisa nolietošāns, laikus neveikti uzturēšanas darbi, nepareiza eksploatācija, nekvalitatīvi izpildīts remonts un pārbūves darbi, dabas stihija, laika apstākļi un dažādu citu apstākļu sakrītība. Problēmas kultūras pieminekļu saglabāšanā parasti rada un veicina arī līdzekļu trūkums vai pietiekami nepārdomātā secībā veikti neatliekamākie darbi, tāpēc ļoti svarīga ir kultūras pieminekļu lietotāju izpratne un atsaucība, labā griba un saimnieka profesionalitāte. Prioritāri kultūras pieminekļus izmanto kultūras, zinātnes un izglītības mērķiem. Protams, labākais pieminekļa izmantošanas veids ir tā sākotnējā funkcija, taču šo nostāju nedrīkst absolutizēt. Kultūras pieminekļa izmantošanas veidu ir tiesības izvēlēties tā īpašniekam, bet VKPAI ir iespējams to ietekmēt, izdodot norādījumus. Izvēloties kultūras pieminekļa funkciju (lietošanas veidu), jāievēro šādi no mūsdienu kultūras mantojuma filozofijas atvasināti principi:

1. garantēt konkrēta aizsargājama objekta autentisko kultūrvēsturisko vērtību fizisku saglabāšanu;
2. neradīt iespējamus draudus objekta apkārtējās vides harmonijai;
3. neparedzēt objektam un videi pārāk lielu slodzi, kuras rezultātā būtu prognozējama objekta paātrināta nolietošanās;
4. neradīt pretrunas ar objekta nemateriālajām vērtībām;
5. veikt tikai tādus cilvēka dzīves kvalitātes diktētus papildinājumus un pārmaiņas, kas respektē mantojuma vērtību;
6. neaizskart mantojuma kopienas novērtētus specifiskus kultūras mantojuma aspektus;
7. dot pēc iespējas vairāk piekļūšanas iespēju sabiedrībai.

Praksē pierādījies, ka kultūras pieminekļa saglabāšana ir viskvalitatīvākā, ja saimnieks tā uzturēšanu uztver kā secīgu pasākumu kompleksu. Nepieciešams notice, ka klimats, materiāls, tradīcijas un paša kultūras pieminekļa uzbūve mūs visvairāk māca. Pieminekļa saglabāšanā un atjaunošanā svarīgi ievērot vispārīgu, uz profesionālisma principiem balstītu pasākumu secību:

1. pētīt un izprast objektu;
2. izvēlēties objektam piemērotāko izmantošanu;
3. regulāri kopt kultūras pieminekli, ja rodas bojājumi, vispirms noskaidrot to cēloņus;
4. izvēlēties iespējami optimālākos kultūras pieminekļa saglabāšanas paņēmienus un metodes, izstrādāt saglabāšanas koncepciju, programmu vai projektu;
5. darbu izpildē iesaistīt profesionālus speciālistus; ja tādu nav, organizēt papildu apmācību;
6. oriģinālu saudzēt kā vislielāko vērtību, restaurācijā lietot oriģinālam atbilstošus materiālus;
7. vispirms pārdomāt un tikai pēc tam pieņemt lēmumus un rīkoties, atzīt, ka sākotnēji pieņemtu lēmumu var arī koriģēt, ja iegūti jauni atklājumi;
8. nodrošināt visa procesa vadību un kontroli, dokumentēt visu ar objektu notiekošo;
9. pēc atjaunošanas darbu izpildes veikt monitoringu un izdarīt secinājumus par pieņemtajiem lēmumiem;
10. nodrošināt atklātu informāciju speciālistiem un sabiedrībai par pieminekli veiktajiem darbiem.

Kultūras pieminekļa saglabāšanā būtiska loma ir tā tuvākajai apkārtnē. Cilvēks kultūrvēsturisku objektu uztver vidē, un pieminekļi nav atdalāms no vides, kurā tas ir radies un eksistē, tāpēc uz telpu jāskatās kopumā. Vide pieminekļa kultūrvēsturisko vērtību paceļ vai arī samazina. Šķietami nebūtiskas pārmaiņas (nojaukti, pārbūvēti vai no jauna uzbūvēti vēsturiski žogi un palīgbūves, pārveidots vēsturiskā labiekārtojuma raksturs un citas nepārdomātas aktivitātes) var neatgriezeniski izmainīt kultūrvēsturisko vērtību

radīto noskaņu. Pamestības iespaids un nekoptība provocē vandalismu. Pat neizmantotā pieminekli uzstādīta informācija par objekta vēsturi un kultūras vērtību, kā arī elementāri sakopšanas darbi (un ja vēl izklāstīta nākotnes attīstības vīzija!) būs pietiekoši labs pieminekļa sargs, kas atturēs deviņus no desmit potenciāliem postītājiem. Pamestības iespaidu un, būtiskākais, arī pieminekļa fiziskus bojājumus izraisa tam pārāk tuvu stādīti vai iesējušies un laikus nekopti vai nelikvidēti un pāraugoši koki, krūmi un vītenaugi. Kultūras pieminekļu, īpaši būvētā mantojuma, izmantošana ir saistīta ar laika diktētiem lielākiem vai mazākiem pārveidojumiem, kuru realizācijai nepieciešama kvalitatīva dokumentācija. Visu būvprojektu izvērtēšanai VKPAI ir radījusi samērā skaidrus un kopš 2000. gada nemainītus kritērijus, tomēr praksē ne vienmēr izvērtēšana ir noritējusi bez sarežģījumiem. Sarežģītu restaurācijas projektu izstrādē jau iepriekš izvirzītajās prasībās tiek skaidri norādīts, ka dokumentācija būs jāizskata kādā konsultatīvā ekspertu padomē vai pirms izvērtēšanas inspekcija veiks papildus apsekojumu dabā, vai arī atsevišķos gadījumos pat neizvērtēs dokumentāciju, ja nebūs novērsti objekta vērtību apdraudoši pārkāpumi. Šāda informācija laikus sagatavo pieminekļa īpašnieku un mazina konfliktsituācijas. VKPAI kultūras pieminekļu, to teritoriju un aizsardzības zonu pārveidošanas projektu izvērtēšanā ir izmantojusi šādus kritērijus:

1. Vai iesniegtā dokumentācija skaidri un profesionāli atspoguļo paredzamos darbus, vai veikta pietiekoša objekta izpēte un vērtību dokumentēšana, vai dokumentācija noformēta atbilstoši noteiktajām prasībām, vai dokumentācija iesniegta pietiekamā detalizācijas pakāpē?
2. Vai izskatāmā objekta vai teritorijas pārveidošanas pasākumos tiek ievēroti likumi un citi normatīvie akti kultūras pieminekļu aizsardzībā?
3. Vai paredzamo darbu rezultātā tiek saglabātas kultūrvēsturiskās vērtības?
4. Vai paredzamie darbi atbilst vispārējai kultūras mantojuma saglabāšanas un attīstības politikai konkrētajā vietā (programmas, plānojumi u.c.)?
5. Vai paredzamo darbu metodes un paņēmieni atbilst Latvijas un starptautiskai kultūras mantojuma saglabāšanas filozofijai, praksei un pamatprincipiem (specifiskas restaurācijas metodikas un paņēmieni pārzināšana)?
6. Ja paredzami kultūrvēsturisko vērtību zaudējumi, vai tā ir vienīgā iespēja, kā nodrošināt objekta vai teritorijas attīstību un vai pārveidojumu rezultātā nepazeminās objekta vai teritorijas kultūrvēsturiskā vērtība (vai ieguvumi ir lielāki par zaudējumiem)?
7. Vai paredzamos darbus jau akceptējusi kāda kultūras mantojuma institūcija? VKPAI neuzskata sevi par vienīgo kompetento institūciju, bet ir orientēta uz sadarbību ar visām profesionālām interešu grupām.

RESTAURĀCIJA

Kultūras pieminekļu aizsardzības darbs nav iedomājams bez profesionālas restaurācijas. Sākotnēji ar kultūras mantojuma vērtību saglabāšanu aizrāvās pavisam neliela sabiedrības interešu grupa un pirmie mantojuma atjaunošanas pasākumi notika, lai galvenokārt pierādītu piederību senai kultūrai. Šos pirmsākumus ir grūti datēt, taču varētu uzskatīt, ka elementārā izpratnē kultūras mantojuma atjaunošana ir tikpat sena kā pati mantojuma saglabāšanas ideja. Par puslīdz profesionālu vēsturisku vērtību konservāciju un restaurāciju var runāt, sākot ar 19. gs.

Restaurācijas jēdziens nozīmē ar zinātnisku izpēti pamatotu kultūrvēsturiska objekta vai atsevišķu tā daļu atjaunošanu, lietojot oriģinālam atbilstošus materiālus, metodes un tehnoloģiju. Tas nenozīmē, ka restaurācijā saglabājama tikai objekta pati senākā substance. Arī uzslāņojumi – kvalitatīvi iepriekšējo laiku pārveidojumi, pat atsevišķu elementu zudumi, bojājumi un dabiskais nodilums – ir sava laika liecība un kultūrvēsturiska vērtība. Lai maksimāli respektētu autentiskumu un objekta oriģinālo substanci, kā arī lai izvairītos no jebkādiem jauniem papildinājumiem, kultūras mantojuma saglabāšanā tiek lietota konservācijas metode – pieminekļa vai tā daļas būvnieciska, fizikāla un ķīmiska nostiprināšana.

Mūsdienās mantojuma aizsardzības speciālistu, pētnieku, restauratoru, tīrīšanas un lietotāju rokās tiek nodotas izcilas vērtības. Konkrēta pieminekļa liktenis ir atkarīgs no katra šo interešu grupu dalībnieka kompetences, sadarbības spējām un godaprāta. Ik gads sabiedrībai dod jaunas, no pamestības un iznīcības izglābtas kultūras vērtības, kurās ieguldīta speciālistu profesijas mīlestība, uzticība vērtību saglabāšanai, neizsīkstoša enerģija, rūpīgs un pacietīgs darbs, neapslāpējama vēlēšanās pēc iespējas vairāk atklāt un dziļāk saprast objektu, nesteidzoties, atbildīgi un ar augstākajām profesionālisma prasmēm no jauna izcelt šīs vērtības apbrīnošanai. Restaurēto objektu skaits Latvijā ir iespaidīgs. Apjomīgi restaurācijas darbi tādos objektos kā Rundāles pils, Ungurmuiža, Rīgas pils, Latvijas

Nacionālais mākslas muzejs, Dzintaru koncertzāle, Rīgas Brāļu kapi, Rēzeknes Zaļā sinagoga, Ludzas sinagoga, Durbes pils, Lūznavas muiža, Daugavpils cietoksnis, Krāslavas Sv. Ludvika baznīca, Cēsu viduslaiku pils, Bauskas pils, Kuldīgas vecais rātsnams, Jāņa Akuratera muzejs Rīgā, Raiņa muzeji un daudzas citas vietas, kā arī atsevišķu mākslas priekšmetu vai ēkas daļu restaurācijas apjoms liecina par nozares aktualitāti. Kopš 2016. gada VKPAI publicē krājumu "Restaurētie kultūras pieminekļi Latvijā". Izveidotā ekspertu komisija par kvalitatīvu restaurāciju 2014. un 2015. gadā ir atzinusi 31 objektu, 2016. gadā – 27 objektus.

Kultūrvēsturisko liecību saglabāšanai nepieciešams nemītīgi papildināt zināšanas un prasmes vērtību apzināšanā, izpētē, kopšanā, restaurācijā un uzraudzībā. Latvija ir viena no retajām valstīm, kur darbojas restauratoru kvalifikācijas novērtēšanas sistēma. Tā tika veidota pēc Latvijas restauratoru biedrības iniciatīvas. Kopš 1993. gada restauratoru prasmes regulāri tiek izvērtētas VKPAI speciāli izveidotā ekspertu padomē. 17 specialitātēs restauratora kvalifikāciju ir ieguvuši 128 restauratori. Ievērojamu darbu sistēmas uzturēšanā ir ieguldījuši mākslas zinātniece Dace Čoldere. Latvijas restauratoru biedrība sniedz speciālistiem profesionālu atbalstu restaurācijas problēmu risināšanā. Lielu paveiktā darba apjomu, augstu kompetenci, ilgstošu un stabilu sniegumu kultūras pieminekļu izpētē un restaurācijas projektu izstrādē sniedz 1991. gadā dibinātā arhitektoniskās izpētes grupa SIA "AIG", kuras darbības pirmsākumi meklējami LPSR Kultūras ministrijas Kultūras pieminekļu restaurēšanas projektēšanas kantorī un ir saistāmi ar 1982. gadu.

Latvijas restaurācijas nozares spožākos panākumus pārliecinoši ilustrē Rundāles pils atjaunošana. Tas ir spilgts, veiksmīgs un konsekvents ilgtermiņa zinātniskās restaurācijas piemērs Eiropas mērogā. Pils projektu Krievijas galma arhitektam Frančesko Bartolomeo Rastrelli (1700–1771) pasūtīja grāfs Ernsts Johans Bīrons (1630–1772), vēlākais Kurzemes hercogs (no 1737. gada). Ēkas celtniecība uzsākta 1736. gadā. Pils interjeru apdare uzticēta tēlniekam no Berlīnes Johanam Mihaelam Grafam. Astonu telpu griestu plafonus līdz 1767. gadam uzgleznoja itāļu gleznotāji no Pēterburgas Frančesko Marfini un Karlo Cuki. Viņu otai pieder arī lielās galerijas un hercoga kabineta sienu gleznojumi. Pils iekšējā izbūve pabeigta 1767. gadā. 1795. gadā muiža nodota grāfam Valerjanam Zubovam, kura laikā atjaunojās tās saimnieciskā dzīve. Izcilais baroka pieminekļis cieta 1812. gada kara laikā un 1916. gadā, bet vissmagāk – 1919. gadā, kad to izdemolēja Bermonta-Avalova kareivji. 1971. gadā tika nodibināts Rundāles pils muzejs un izstrādāta mērķtiecīga pils

restaurācijas programma. 1981. gadā apmeklētājiem tika atvērtas pirmās restaurētās telpas, bet visa pils ansambļa restaurācija pabeigta 2014. gadā. Būtiska ansambļa sastāvdaļa ir rekonstruētais regulārais franču tipa parks.

Kā lielākais un greznākais muižas ansamblis ne tikai Latvijā, bet arī plašākā reģionā Rundāles pils ir bijusi izaicinājums kultūras mantojuma saglabāšanas idejas attīstībai. Skaidra koncepcija un vīzija procesa sākumā, centieni sasniegt augstāko restaurācijas kvalitāti, neskriet līdzī modei, bet ar stabilu, nemainīgu un konsekventu pieeju pilnībā respektēt unikālo baroka laika vērtību ir devusi panākumus. Ir uzburta laikmeta noskaņa un sajūtu pasaule, panākta materiālā un nemateriālā mantojuma vērtību vienotība. Rundāles pils ir ne tikai izcils baroka laika arhitektūras un mākslas pieminekļis, bet arī muzejs šī jēdziena visdziļākajā izpratnē. Galvenie eksponāti ir pils ansamblis un parks, tiem pakārtots viss pārējais. Muzeja komandas misijas apziņu apliecina no bojāejas paglābtās padomju laiku pamesto baznīcu kultūras vērtības, kas guva patvērumu muzeja krātuvēs. Nemītīgs zinātniski pētnieciskais darbs, bagātās un konceptuāli skaidrās izstādes, neaizmirstamie baroka laikmeta stilā organizētie pasākumi piešķir spēcīgu mūsdienu muzeja modeļa redzējumu.

Rundāles pils atjaunošanā nekas nav nejaušs, viss ir pārdomāts, sajūsmas un apbrīnas vērts. Skaistums, harmonija un vērtību kopuma radītā noskaņa neatstāj vienalīdzīgu nevienu apmeklētāju. Piecdesmit gadu garumā ar entuziasmu papildināts komandas darbs, kurā vadošā loma pieder izcilai personībai – Imantam Lancmanim –, ir radījis augstāko restaurācijas skolu un standartus kvalitātei. Imants Lancmanis savu dzīvi ir veltījis Rundāles pilij. Viņa spilgtākās īpašības ir dinamika un vienlaikus aristokrātisks miers, erudīcija, entuziasms, spītīga cīņa par kvalitāti, neiecietība pret paviršību, nekompetenci un muļķību, vēstures smalkāko nianšu pārzināšana, laikmeta, stila, krāsu un formu izjūta un elegances. Rundāles pils atjaunošanas process apliecina personības faktoru kultūrā. Ar kopīga mērķa apzināšanos, personīgu iesaisti un atbildību, pieticību finansējumā, tomēr ar ambīcijām panākt labu rezultātu Rundāles komanda ir izkonkurējusi valstī ieviesušos īpašumu pārvaldīšanu, iepirkumu sistēmas un lielās būvkompanijas.

Veiksmīgu kultūras vērtību saglabāšanas un restaurācijas modeli pēdējos gados demonstrē Kuldīgas pašvaldība, kas apliecina jaunu izpratni par autentisku, unikālu kultūrvēsturisku vērtību saglabāšanas iespējām, starptautiski atzītu profesionālu restaurācijas prasmju lietojumu un kvalitatīvu, vietas identitāti apliecinošu telpiskās vides saglabāšanas modeli. Kuldīga ir mainījusi pilsētvides seju, parādot,

ka pilsētas tēla attīstībā un kultūrvēsturisko vērtību kopuma radītās noskaņas veidošanā publiskajā ārtelpā nozīme ir katrai detaļai. Pēc novada domes iniciatīvas ar Norvēģijas finansiālu atbalstu izveidots Kuldīgas Restaurācijas centrs (koka restaurācijas darbnīca), kura speciālisti veiksmīgi veido sabiedrības izpratni par kultūrvēsturisko mantojumu un tā saglabāšanas nozīmi. Kopš centra darbības uzsākšanas 2010. gadā ir nodrošināta nozīmīgu vecpilsētas ēku koka būvgaldniecības detaļu saglabāšana, īstenota durvju glābšanas programma – restaurēti un konservēti unikāli durvju komplekti. Līdzās praktiskajai funkcijai logiem un durvīm pilsētvidē ir arī svarīga filozofiska nozīme. Vairāku gadsimtu garumā cilvēks ir pievērsis vislielāko uzmanību tieši durvju estētiskajai kvalitātei, jo tā ir vieta ēkas fasādē, pa kuru nokļūstam citā pasaulē – robeža starp publisko un privāto telpu.

Kuldīgā, izvēloties objektus restaurācijai, tiek ņemti vērā vēsturiskā centra arhitektoniski mākslinieciskās izpētes atzinumi, kā arī iedzīvotāju iniciatīva, pirmām kārtām glābjot objektus ar augstu bojājumu pakāpi. Ikgadējās akcijās tiek atjaunoti zuduši logu slēgi, restaurētas unikālas vecpilsētas koka arhitektūras formas – lieveņi, nojumes, kokgriezumi. Lai sniegtu vietējai sabiedrībai ieskatu par restaurācijas principiem un amata prasmēm citās Eiropas valstīs, ik gadus tiek rīkota starptautiska restaurācijas darbnīca. Kuldīgas vecpilsētā top arvien vairāk kvalitatīvu restaurācijas paraugu. 2013. gadā Kuldīgas Restaurācijas centrs ieguva Eiropas Savienības un organizācijas "Europa Nostra" kultūras mantojuma balvu.

Labu izpratni par kultūrvēsturisku objektu restaurāciju jau ilgstoši demonstrē Ventspils pašvaldība. Vispārējā telpiskās vides sakārtotībā arvien tiek izceltas jaunas vērtības, pašvaldības speciālistu prasības restaurācijas principu ievērošanā nodrošina katra objekta kvalitāti. Kā veiksmīgs restaurācijas piemērs atzīmējama Ventspils pils atjaunošana.

Labas restaurācijas tradīcijas Latvijā demonstrē arī privātpašnieki. Visā valsts teritorijā no pamestības izglābti daudzi kultūras pieminekļi. Spilgti piemēri, kas izceļas ar rūpību, aizrautīgu entuziasmu un objekta mīlestību, ir Nurmuiža, Mālpils muiža, Liepupes muiža, Oleru muiža un daudzas citas atgūtas vērtības.

Profesionāla restaurācija notiek arī daudzu Latvijas dievnamu atjaunošanā. Izpratne par vērtībām, vēlēšanās pēc iespējas dziļāk atklāt un saprast tās, nesteidzoties, atbildīgi un ar augstākām profesionālisma prasmēm izcelt un panākt vērtību saglabāšanu ir Krāslavas Sv. Ludvika Romas katoļu baznīcas prāvesta Eduarda Vorončeka panākums.

VĪZIJA NĀKOTNEI

Vērtējot kultūras mantojuma nozari, salīdzinot to ar pārējām nozarēm, varam secināt, ka no vispārīgiem sabiedrības entuziasma centieniem tā ir attīstījusies līdz precīzai un tiesiskai darbības definēšanai, ieliekot to samērā šauros profesionāļu rāmjos. Šobrīd un nākotnē tā veidojas par starpdisciplināru fenomenu.

Gan nacionālā, gan starptautiskā līmenī kultūras mantojuma nozarē ir noslēdzies nozīmīgs posms, un ir pienācis laiks pārmaiņām – pat zināmam nozares “restartam”. Tas nenozīmē, ka iepriekšējās sistēmas būtu bijušas sliktas, tās atbilda konkrētam laikam un apstākļiem. Taču tagad kultūras mantojuma saglabāšanai nepieciešama jauna pieeja, jāpanāk plašākas sabiedrības iesaiste, atbildības pārdale un jauni akcenti. Valsts funkcijas jāpārkārto atbilstoši jaunajiem apstākļiem. Šodien, izmantojot mūsdienu tehnoloģijas, cilvēki spēj paši visefektīvākajā veidā uzrunāt visplašāko sabiedrību, paužot personīgo pieredzi, izjūtas un pārdzīvojumus, bet būtiskākais – katrai auditorijai pasniedzot individuālu skatījumu. Nav vajadzīga standartizēta vienādošana, bet visdažādāko mantojuma vērtību izcelšana caur personīgo prizmu. Mantojuma saglabāšanas sistēmai jāpārvēršas par “motoru”, kas veicina dažādību. Turpinot ierasto kārtību un klausot pārmērīgi kontrolējošai virsuzraudzībai, kultūras pieminekļu aizsardzība noslīks birokrātijā, pazaudējot mantojuma saglabāšanas mērķi un jēgu. Būs dokuments, birokratizēta kārtība, datubāze vai programma, bet pazudīs substance – pats pieminekļis. Starptautiskā mērogā izpratne par kultūras mantojuma nozīmi demokrātiskas, uz likumību un kultūru orientētas sabiedrības attīstībā arvien nostiprinās. To pierāda 2018. gada pasludināšana par Eiropas Kultūras mantojuma gadu.

Absolūtā patiesība un vienīgā pareizā pieeja neeksistē, bet varam pieņemt, ka optimālākais risinājums ir dažādībā, kur tiek palielināts iesaistīto skaits, ievērota ētika, profesionālisms un tolerance, kur uzmanības centrā ir cilvēks un viņa dzīves kvalitāte šī jēdziena visplašākajā izpausmē. Pēc būtības mantojuma sistēma jau sāk

mainīties, un nākotnē tā mainīsies vēl vairāk. Kultūras mantojuma jēdziens tiek izprasts arvien plašāk, no ekskluzīvas muzejiskas funkcijas arvien vairāk kļūstot par ikdienas dzīves telpas sastāvdaļu.

Vide, kurā dzīvojam, nav sastingusi, tajā notiek nemiņīgas pārmaiņas, kuras mēs varam sekmīgi ietekmēt, tikai izprotot kopsakarības. Kultūras mantojuma saglabāšanā vairāk nepieciešams starpdisciplinārs skatījums, kas dod daudz plašāku priekšstatu par vietas attīstību laikā un telpā, nekā tas notiek, skatoties tikai šaurā objekta un specifiskās nozares redzējumā. Iespēju atrast un izprast ilglaicīgas vērtības dod tikai padziļināti katras vietas gadsimtiem ilgās veidošanās un mūsdienu dzīves pētījumi, ņemot vērā to, ka, laikam ejot, mainās arī pati vērtību sistēma.

Valsts aizsargājamā kultūras pieminekļa statuss būfībā ir sabiedrībai nozīmīgas vērtības manifestācija – augstākā atzinība, un apgrūtinājums, ko rada šis statuss, ir līdzeklis vērtības saglabāšanai ilgtermiņā. Iespējams, vienmēr pastāvēs zināms konflikts starp ikdienas un valsts aizsargāto kultūras mantojumu. Valsts nekad nespēs aptvert visu, un to arī nevajag. Ir svarīga sažobe starp sabiedrības izprasto un sargāto mantojumu un valsts izcelto un aprūpēto. Latvijā pamazām jāsāk pārvērtēt kultūras pieminekļu saraksta nosacīti mazāk vērtīgā daļa, lai vietās, kur vides un objektu saglabāšana iespējama ar citiem instrumentiem (piemēram, teritorijas plānojumu vai sabiedrības atbalstu), noņemtu atsevišķa kultūras pieminekļa apgrūtinājumu. Katrai kultūras pieminekļu tipoloģiskajai grupai gan nepieciešama individuāla pieeja, piemēram, arheoloģijā nelegālo mantraču postījumu dēļ jāsarģā pēc iespējas plašāka mantojuma daļa.

Nākotnē lielāka uzmanība jāvelta ne tik daudz atsevišķu objektu, kā kopējās kultūrainavas kvalitātei. Telpiskajai videi nemiņīgi mainoties, būtiska ir attīstības kvalitāte, nav jāuztraucas tik daudz par pārveidojumiem, kurus diktē cilvēka dzīves kvalitāte. Katrai vietai var atrast savu, atšķirīgu risinājumu. Kultūras pieminekļu aizsardzībā vairāk jābaidās no standartizācijas. Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu saraksts nekad nebūs pilnīgi gatavs, tajā vienmēr notiks izmaiņas. Sarakstā vairāk jāiekļauj tie objekti, kuru īpašnieki izsaka šādu vēlmi, savukārt uzspiest kultūras pieminekļa statusu vajadzētu tikai izcilām, retām un unikālām vērtībām. Jauna objekta iekļaušanai valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā jāklūst par notikumu, šo procesu nedrīkst pārvērst par konveijeru, tāpēc jāļauj speciālistiem sarežģītus objektus pētīt un vērtēt kaut vairākus gadus – līdzīgi kā tas notiek citur pasaulē.

Konkrēta kultūras pieminekļa saglabāšanas prasībām jābūt individuālām, laikam ejot, tās attīstīsies. Absolūti precīza režīma radīšana nemaz nav iespējama. Turpināsies diskusijas par to, cik vecai jābūt vērtībai, lai to atzītu par aizsargājamu kultūras pieminekli. Paradoksāli, ka Eiropā visapdraudētākais izrādās nesen radītais – jaunākais – mantojums. Daudzi pagājušā gadsimta otrās puses arhitektūras šedevri ir jau nojaukti vai pārvērtušies līdz nepazīšanai. Mainoties objekta oriģinālajai funkcijai un saskaroties ar ieviestajiem tehnoloģiskajiem jauninājumiem, arhitektūra visbiežāk nav spējusi pārciest ilgtermiņa stresu. Kultūras mantojuma teorētiķiem visvieglāk ir pierādīt sabiedrībai senāka vai greznāka kultūras mantojuma vērtību. Grūtāk būs pārliecināt nenojaukt kādu padomju laika būvi, piemēram, modernisma laika restorānu "Sēnīte" vai degvielas uzpildes staciju Ogrē. Kultūras mantojuma nozarei jāspēj izvērtēt un atzīt arī nesen radītas vērtības. Lēmumiem jābūt izsvērtiem un arī drosmīgiem.

Arhitektūras mantojums ir plašākā, ikdienā visvairāk lietotā, bet arī saglabāšanai sarežģītākā kultūras mantojuma daļa. Katrs laiks atstāj pēdas, un ar to telpa kļūst bagātāka. Būvēto mantojumu visos laikmetos visvairāk ir apdraudējusi pati būvniecība. Arhitektūra ir māksla veidot kvalitatīvu cilvēka dzīves telpu un arī nozīmīgs, vēl pietiekami nenovērtēts informācijas nesējs. Katra laikmeta arhitektūra un telpiskā vide kopumā satur savu informāciju. Zaudēt kāda laikmeta arhitektūru nozīmē zaudēt arī šo informācijas daļu, kuras uztverei nepietiek ar arhīvu liecībām vien, būtiskākā šīs informācijas uztvere ir ar sajūtām, ko sniedz pirmavots – pats arhitektūras darinājums.

Ieskatoties vēsturē, redzam, ka pārmaiņas arhitektūrā nenotiek strauji, varam atšķirt laikmetus un stilus. Tomēr dažkārt ar jēdzienu "arhitektūra" nepamatoti tiek apzīmēti uzbūvēti plafību kvadrātmetri un apjoma kubikmetri, kam ar arhitektūru nav nekāda sakara, jo tie nav radīti pēc arhitektūras principiem. Savukārt pārspīlēti centieni arhitektūras domāšanā un formu valodā radīt ko jaunu dažkārt noved pie vienkāršas izrādīšanās, kas grauj vides harmoniju un rada samākslotu iespaidu. Jāatzīst, ka mūsdienās laba arhitektūra un dizains lielākoties gūst atzīni vienīgi profesionāļu aprindās. Tomēr, lai arī lēni, veidojas kvalitatīvas arhitektūras patērētāja paaudze. Arhitektūra visos līmeņos vairāk ir jāuztver arī kā atbildība pret nākotni. Mantojums un radošums nav šķirami jēdzieni. Mūsdienu papildinājumi vienmēr būs konfliktā ar saglabāšanu, tāpēc jābūt ļoti uzmanīgiem, lai nepazaudētu vērtības, neiznīcinātu un nepārveidotu pieminekli tā, ka zūd tā pamatvērtība. Iejaukšanās ir

pieļaujama, bet tai jābūt ļoti uzmanīgai.

Jāuzsāk kultūras pieminekļu aizsardzības sistēmas darba pārkārtošana, vēl vairāk orientējoties uz konsultācijām, padomiem, labas prakses piemēriem, informācijas pieejamību un plašu sabiedrības iesaisti. Jāsekmē tāda izpratne, ka vispirms mīlam un kopjam tuvāko mantojumu – savas ģimenes, dzīves un darba vietas, kļūstam par to sargātājiem un pat restauratoriem, ieinteresēti, pacietīgi un uzmanīgi izceļot no pamestības sev svarīgas liecības un iedodot tām jaunu mūžu. Tikai tādā veidā spēsim patiesi izprast arī nacionālas nozīmes un pasaules vērtības. Pieskaroties senam, īstam un nodilušam priekšmetam vai sienas virsmas fragmentam, kontaktējamies ar pagātni, un šie autentiskie fragmenti mūsu apziņā kļūst par informācijas nesējiem un rada īpašas sajūtas. Tos nedrīkst nolīdzināt un aizkrāsot, tie jāizceļ kā vērtība. Neizbēgamie zudumi jāpapildina nevis ar jauniem (dažkārt pat sintētiskiem!) materiāliem, bet ar oriģinālam atbilstošiem materiāliem, paņēmieniem un metodēm. Būt patiesiem vidē, cik vien tas ir iespējams, saprast, ka jebkādi atdarinājumi tikai rada ilūzijas bez dvēseles. Jāatceras, ka pat tuvākajā nākotnē uz kultūrvēsturiskām vietām un vērtībām skafīsies jaunas acis – tas, ko mēs nepamanām vai nenovērtējam šodien, nākotnes vērotājam var atklāties pilnīgi jaunā kvalitātē, ar citu atšķirīgu informāciju un nozīmi.

Nākotnē kultūras mantojuma kopšana un atjaunošana attīstīsies nosacīti divās dimensijās: viena būs orientēta uz plašu sabiedrību, tās iesaisti, prasmi pašai vērtēt un piedalīties atjaunošanas un restaurācijas darbos, savukārt otra, izteikti mazākā dimensija, paliks un vēl vairāk attīstīsies augstā profesionālā līmenī, kas balstīs zinātnē, modernajās tehnoloģijās, pieredzē, smalkās specifiskās zināšanās un restaurācijas prasmēs. Jāpānāk, lai šīs dimensijas (abi līmeņi) viena otru saprot un neveidojas konfliktsituācijas.

Kultūras mantojuma vērtības izpratne pēc iespējas agrāk jāstiprina visos pamatizglītības posmos. Nepieciešams arvien vairāk attīstīt restaurācijas amata prasmju apmācību, nedrīkst pazaudēt restauratoru kvalifikācijas sistēmu. Kultūras mantojuma pārvaldībā katram darbiniekam jābūt kompetentam savas jomas speciālistam. Universālie visu jomu speciālisti dažkārt rada tikai darbības ilūziju, bez pieredzējušiem profesionāļiem kvalitatīva kultūras mantojuma saglabāšana nav iespējama.

Jārada jauna informācijas sistēma, kurā būtu iespējams ar dažādu pieejas līmeni darboties gan kultūras pieminekļu aizsardzības dienestiem, pieminekļu saimniekiem, pašvaldībām un profesionālajām organizācijām, gan visdažādākajām sabiedrības

interesu grupām. Šajā sistēmā jābūt iespējai sniegt un saņemt konsultācijas, saskaņot kultūras pieminekļu atjaunošanas ieceres, izņemt nepieciešamās atļaujas, iesniegt atskaites un veikt citas nepieciešamās darbības. Pozitīvu attieksmi un sadarbību veicinās klienta iespēja, ieejot informācijas sistēmā, izklāstīt savas kultūras pieminekļa atjaunošanas ieceres, savukārt atbildīgais speciālists konsultēs, kā to profesionālāk paveikt, un darbu veikšanai turpat informācijas sistēmā noformēs vienkāršu atļauju. Pēc darbu izpildes pieminekļa saimnieks ievadīs informāciju par paveikto, un, ja tā būs izsmelīga, speciālists, bieži pat netraucējot klientu objektā, dos savu pozitīvo atzinumu. Protams, restaurācijā nevarēs iztikt bez izpētes un precīzas objekta atjaunošanas dokumentācijas. Pieminekļa saimniekam jārada iespēja pašam rūpēties par informācijas apjomu, kas uzkrāsies datubāzē. Tāpat svarīgi, lai viņš varētu piedalīties objekta saglabātības stāvokļa novērtēšanā, kā arī izmantot kultūras pieminekļu dienestu un dokumentācijas centru rīcībā esošo informāciju un papildināt to ar saviem materiāliem. Kultūras pieminekļa saimniekam jānodrošina iespēja aktīvāk piedalīties mantojuma pārvaldībā, sekot visiem plāniem, kā arī sacensties ar citiem saimniekiem objekta labākā uzturēšanā. Savukārt sabiedrības interešu grupām jāsaņem precīza un aktuāla informācija par aizsargājamiem kultūras pieminekļiem un nākotnes iecerēm. Informācijas sistēmai jādarbojas kā sadarbības platformai – tajā jāuzkrāj ne tikai kultūras mantojuma dienestu, bet arī citu speciālistu specifiskie padomi, ieteikumi, amata prasmju sasniegumi un labas prakses piemēri. Ikdienas darbā mantojuma sargātāji bieži saskaras ar kultūras vērtību apdraudējumu, vienkāršu nolaidību un pat iznīcināšanu. Šādos gadījumos ir jābūt iespējai reaģēt asi un nepieļaut vai novērst pāridarījumu kultūras mantojumam.

Kultūras pieminekļu saglabāšanas nozarei raksturīgs tradicionālu materiālu, tehnoloģiju, metožu, paņēmienu, seno instrumentu un amatniecības prasmju lietojums. Nenoliedzot to izšķirošo nozīmi, moderno tehnoloģiju laikmets dod arī jaunas iespējas, kā veikt kvalitatīvāku fiksāciju arhitektūras, mākslas, industriālā mantojuma un pat arheoloģijas objektos, kā iegūt precīzus datus par objekta substanci, apjomu, formu, krāsu, virsmas faktūru, materialitāti. Šie dati izmantojami pieminekļa saglabātības stāvokļa precizēšanai, atjaunošanai un vēstures dokumentēšanai. Kultūras mantojuma dokumentēšana ir nepārtraukts process, kas ar atbilstošu un savlaicīgu informāciju nodrošina pieminekļu uzraudzību un uzturēšanu, kā arī vērtību izpratni. Kultūras mantojuma dienestiem jābūt aktīviem moderno tehnoloģiju ieviešējiem.

Kaut arī pirmie arheoloģiskie izrakumi pasaulē izdarīti tālā senatnē, par zinātni arheoloģija izveidojās tikai 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā. Arvien attīstoties modernajām tehnoloģijām, tiek radītas jaunas, agrāk nebijušas iespējas arheoloģiskā mantojuma izpētē, tā precīzākā un informatīvi bagātākā dokumentēšanā. Tieši tāpēc jācenšas ierobežot arheoloģisko izpēti ar izrakumu metodi, izmantojot to tikai tajos gadījumos, kad ar saimniecisku darbību paredzama iejaukšanās pieminekļa substancē vai arī ir nepieciešama precīza informācija nozīmīgu vēstures notikumu atklāšanai. Jāatstāj iespēja nākotnē pētīt ar metodēm, kas nav destruktīvas. Arheoloģisko atradumu piederība pēc iespējas jāatstāj konkrētajai vietai, un tiem jābūt pieejamiem vietējās sabiedrības apskatei.

Pēdējo divdesmit gadu laikā pasaules arheoloģiskajam mantojumam ir radies jauns apdraudējums – ar slepeniem, nezinātniskiem izrakumiem, kuros tiek izmantotas moderno tehnoloģiju iespējas, tiek iznīcināti un izdzēsti vēstures fragmenti. Vēstures iznīcināšana ir jāaptur ar stingrām sankcijām. Šobrīd šajā jomā pastāv divas karojošas nometnes. Tomēr aizraušanos ar vēstures iznīcināšanu sabiedrībā nevajadzētu apkarot. Jācenšas dialogā pārliecināt seno mantu meklētājus par to, kāds ļaunums kultūras mantojuma kopumam tiek nodarīts nelegālos izrakumos. Pirmajā brīdī var šķist neticami, tomēr ir iespējams vismaz daļu no šobrīd "pelēkajā zonā" esošajiem entuziastiem pārliecināt pāriet vērtību saglabāšanas pozīcijās. Savukārt tos, kuri slepeni izceļ no oriģinālās vides arheoloģiskās senlietas, turklāt ar tām arī tirgojas, jāsoda arvien bargāk.

Ieskatoties arhitektūras vēsturē, redzams, ka dažkārt pasaulē izcilas vērtības – vietas simboli – ir radīti, noārdot iepriekšējo vērtību slāni. Ja nebūtu izlēmības vai pastāvētu spēcīga, birokrātiska pieminekļu aizsardzība, šādas vērtības vispār nebūtu radušās. Tas nozīmē, ka ir iespējamas situācijas, kurās mantojuma sargātājiem attīstības vārdā jāpiekāpjas, lai rastos jaunas, izcilākas vērtības. Kultūras mantojuma, mūsdienu arhitektūras un dizaina līdzaspastāvēšana ir attiecību jautājums, kuru risinot gadsimtos radītām vērtībām tiek piešķirta nozīme un parādīta cieņa, iejūgīga un kvalitatīva mūsdienu arhitektūra un dizains kļūst par pievienoto vērtību, bet formu, krāsu, materiālu un tehnoloģiju lietojums veido dialogu. Tas ir tāds dialogs, kurā kultūras mantojuma speciālisti cilvēku dzīves kvalitātes uzlabošanas nolūkos aicina un gaida jaunus, mūsdienīgus papildinājumus kultūrvīdē, savukārt mūsdienu arhitekti un dizaineri atsevišķos gadījumos ir spējīgi klientam pateikt: "Nē, šajā gadījumā mums nav ko darīt, tur viss jau ir radīts, atlikusi saudzīga vērtību atjaunošana un kopšana!"

Arhitektam jāprot nodibināt labu dialogu ar pagātni un jābūt uzmanīgam vietās, kur arhitektūra jau ir piepildījusi telpu.

Atkarībā no objekta veida, rakstura un vērtības kultūras pieminekļu izmantošanā vienmēr būs atšķirīgas prasības. Būs mantojuma daļa, ko vajag aiztikt pēc iespējas mazāk (piemēram, arheoloģijas un mākslas vērtības), tāpat būs mantojums, ko sabiedrība ar samērā nelieliem ierobežojumiem varēs turpināt lietot ikdienā, būs arī objekti ar spēcīgu simbolisku nozīmi un tādi, kas pilda muzeja funkciju. Īpaša uzmanība jāpievērš tieši kultūras pieminekļiem – muzejiem, jo tie sabiedrībai demonstrē vērtību sistēmu un valsts nostāju. Muzejam jābūt sabiedrībai nozīmīgas ziņas un misijas paudējam. Vieta, ēka un ekspozīcija nav savstarpēji nodalāmas detaļas, bet kopums, kas vai nu veiksmīgi strādā, vai idejas trūkuma dēļ nestrādā.

Muzeja radīšanā vai atjaunošanā nepieciešama spēcīga, dziļa koncepcija, kas rodas ēkas arhitekta, muzeja vadības un idejas realizētāju sadarbībā. Biežāk jāizmanto netradicionāla pieeja, jo jauni meklējumi rada interesi ar vienreizīgumu, radošumu un citādu skatījumu, tie spēj vairāk aizraut. Pierastais zaudē sacensībā ar negaidītu pārsteigumu. Cilvēkam gribas būt stilīgam – līdzīgi kā modē ir arvien jauni meklējumi. Ne jau tāpēc, ka aizejošais būtu slikts, bet tāpēc, ka jaunais aizrauj, sniedz atklājumus, piedzīvojumu un pārdzīvojumu. Cilvēkam ir izvēles brīvība, nevar piespiest apmeklēt muzeju, var tikai ieinteresēt ar tā kvalitāti. Skaidri jāatbild uz jautājumiem – ko muzejs dod papildus tam, kas jau eksistē, vai piedāvājums aizraus, kāda ir centrālā ziņa, vēstījums, vai apmeklētājs kļūs gaŗīgi bagātāks? Nākotnē nav atbalstāma kultūras pieminekļu izmantošana tādiem muzejiem, kuros piemineklis pilda tikai ēkas funkciju un dažkārt pat traucē ekspozīcijai, kur ēka – piemineklis – nekļūst par vienu no galvenajiem muzeja eksponātiem. Svarīgi apzināties, ka ēka ietekmē muzeja sniegumu, savukārt muzeja koncepcija ietekmē ēku.

Mūsdienās vērtīgākais kultūras mantojums arvien vairāk sasaistās ar tūrismu, kas veicina ekonomisko attīstību un vietas izaugsmi. Taču mantojuma izmantošana tūrisma mērķiem nedrīkst kļūt par iemeslu kultūrvēsturisko vietu vērtības noplicināšanai vai vides degradācijai. Autentiskuma, kultūras mantojuma vērtību kopuma un īpašas noskaņas saglabāšana ir pats būtiskākais kultūras mantojuma produktu izmantošanā. Tūrisma slodzei uz kultūras pieminekļiem ir jābūt kontrolētai. Jāveicina šīs slodzes stratēģiska plānošana, lai, atklājot jaunus objektus, mazinātu pārslodzi populārākajās apmeklējuma vietās. Kultūras mantojuma izmantošana tūrisma mērķiem nedrīkst ierobežot vietējo iedzīvotāju tiesības baudīt sava

kultūrvēsturiskā mantojuma vērtību un īpašo noskaņu. Tas ir ne tikai cilvēktiesību, bet arī mantojuma filozofijas jautājums. Tūrisma pakalpojumos nepieciešama lielāka dažādība, kvalitāte un kultūrā balstīta elegances.

Latvijas Arhitektūras muzeju nākotnē vajadzētu veidot kā patstāvīgu institūciju ar lielāku speciālistu komandu un materiāli tehnisko nodrošinājumu. Muzejam vajadzētu veikt arī arhitektūras un pilsēt būvniecības informācijas centra funkcijas. Ievērojot citu valstu pieredzi, muzeja attīstībai vajadzētu atrast arī piemērotākas, plašākas telpas ar pastāvīgās ekspozīcijas daļu, fondu glabātuvēm un vērienīgāku izstāžu rīkošanas iespējām.

VKPAI funkcijas jau sen ir daudz plašākas, nekā izsaka tās nosaukums. Par kultūras pieminekļu aizsardzību atbildīgā Latvijas valsts institūcija neatšķiras no citu Eiropas valstu nacionālajām kultūras mantojuma pārvaldēm. Nosaucot inspekciju par Latvijas Nacionālo kultūras mantojuma pārvaldi, tiktu ieviesta lielāka skaidrība un Latvijas sistēma labāk iekļautos kopējā Eiropas mantojuma sistēmu modelī. Kultūras pieminekļu aizsardzības darba mājvieta jā saglabā un jāattīsta esošajā, ne tik viegli izcīnītajā un nosargātajā, izcili piemērotajā "Trīs brāļu" vidē.

Kultūras mantojuma aizsardzības sistēmu darbība nav atkarīga tikai no to uzbūves, piepildījuma ar gudrību, enerģiju un entuziasmu. Visās valstīs tās būtiski ietekmē politiski, kuru rīcībai mantojuma sistēmu attīstības balstīšanā, atstāšanā novārtā vai bremsēšanā vienmēr ir konkrēti redzami vai neredzami iemesli. Diemžēl, politiskās varas ne vienmēr bijušas pilnīgi brīvas un uzticīgas sabiedrībai, tām kaut nedaudz, bet tomēr ir bijis jākalpo arī kādiem citiem mērķiem. Labas kultūras mantojuma saglabāšanas sistēmas vienmēr ir konfliktējušas ar ātra ekonomiskā labuma gūšanu, uzliekot slogu nākotnes sabiedrībai. Proti, iestājušās pret telpiskās vides nekvalitatīviem pārveidojumiem, pārspīlētiem akcentiem, kultūrvēsturisko vērtību nonivelēšanu. Tāpēc sabiedrībai jābūt modrai un jājūt, vai netiek virzītas mantojumu sistēmu nepārdomātas reformas, samazināts finansējums vai palielināts darba apjoms bez atbilstošas kapacitātes stiprināšanas. Tādā veidā jebkuru sistēmu var sagraut un padarīt par aktīvai rīcībai nespējīgu. Politiski pasaulē turpina regulēt kultūras mantojuma sistēmu ietekmi, tas ir tikai normāli, ja vien mērķi ir skaidri, atklāti, patiesi un uz augstas morāles principiem balstīti.

Nav iespējams uzrakstīt likumu katram dzīves gadījumam, tāpēc valsts pārvaldē jādarbojas profesionāliem, aktīviem, ieinteresētiem, uz attīstību orientētiem un pozitīvi noskaņotiem speciālistiem un ierēdņiem, kuri normatīvos aktus lieto, izprotot to mērķus un piemērojot

tos pēc būtības. Jebkurā situācijā ir svarīga nevis formāla pieeja, bet saprātīgs samērīgums un jēga. Valsts pārvaldē nepieciešams vairāk radošuma. Likumi nekad nebūs ideāli un savstarpēji pilnībā saskaņoti. Notiek nemīlīga attīstība – kādreiz labi iecerēta norma noveco ātrāk, nekā to spējām iedomāties. Ne viss arī jāiekaļ normās, dažkārt vajag atstāt brīvību radošumam, labai gribai un ticībai, ka cilvēks pēc savas būtības negrib kļūdīties un apzināti darīt ko sliktu. Vēl nav uzrakstīts neviens likums, kas būtu labāks par tīru sirdsapziņu. Kultūras mantojuma sistēmas plānošanā indikatori un rezultatīvie rādītāji ir derīgi tik ilgi, cik mēs nezinām, ka tie tiek izmantoti. Tie nekad neatspoguļos patieso situāciju. Mantojumu nevar mērīt ar statistikas metodēm, kultūra tām nepakļaujas. Kultūras izmērāmās metodes vēl nav radītas, kultūra pastāv pati par sevi, un tās dēļ ir iespējama veiksmīga ekonomiskā attīstība.

Pasaulē ievērojama mantojuma daļa iet bojā dažādās dabas katastrofās. Paradoksāli apzināties, ka mūsu laikmetā izcilas kultūras vērtības joprojām tiek sagrautas arī karu un dažādu nemieru dēļ. Latvijas kultūras mantojuma speciālistiem ir jāiesaistās pasaules vērtību glābšanā, nedrīkstam palikt tikai savu problēmu telpā. Mums ir pieredze, un tās ietvaros mēs, lai arī nedaudz, tomēr varam palīdzēt. Solidaritātes izjūta kultūras mantojuma sistēmā ir svarīga ne tikai tiem, kuriem jāpalīdz, bet arī pašiem palīdzības sniedzējiem. Vairāk jāciena izcilība! Padomju režīms iznīcināja brīvas un spējīgas personības tikai tāpēc, ka tās spēj mobilizēt sabiedrību. Izcilas personības paceļ sabiedrību no ikdienas pelēcības. Esam maza valsts ar nelieliem cilvēkresursiem, tāpēc tie jāizmanto saprātīgi. Talantīgākie jāšargā, jāaizstāv un jārada apstākļi viņu talanta efektīvai izmantošanai. Izšķiroši svarīgas ir zināšanas un prasmes, kaut gan dažkārt mācēt, bet negribēt darīt, ir sliktāk nekā nemācēt, bet gribēt iemācīties un darīt.

“No katra, kam daudz dots, daudz prasīs un, kam daudz uzticēts, no tā jo vairāk atprasīs” (Lūk. 12:48). Mums ir dota sava valsts, un katram Latvijas iedzīvotājam uzticētas izcilas kultūrvēsturiskas vērtības. Kultūras mantojums nepieder mums, mēs esam tikai tā turētāji. Mums nepieder arī laiks. Laiks – tā ir dāvana un lielākā vērtība, kas mums dota. Laikam ejot, mainās viss ap mums un mēs paši. Nekas nestāv uz vietas. Pagātne mūs māca, taču skats atpakaļ ar vaimanām par pagātņi nomāc attīstības garu. Tāpēc mums bieži neveicas tā, kā mēs vēlētos. Attīstība ir cilvēka dzīves jēgas pamats – to virza sapņi, talants, atbildība un gudra rīcība. Latvija pastāvēs, ja attīstīsies un ja attīstības ietvaru vienmēr veidos kultūra un kultūras mantojums.

IZMANTOTIE INFORMĀCIJAS AVOTI

1. Dambis J. Rīgas centra arhitektoniski telpiskās vides kvalitāte, 1995–2010: promocijas darbs. – Rīga: 2010.
2. Apinis M. Latvijas PSR kultūras vērtību aizsardzības sistēma. – Rīga, 1984.
3. Rīgas vēsturiskā centra (RVC) saglabāšanas un attīstības koncepcija. Vīzija 2002/2020 / J. Dambis, J. Lejnieks, A. Roze... [u. c.]. – Rīga: Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, 2002. – 63 lpp.
4. Dambis J. Augstceltnes un Vecrīgas uztvere // Latvijas Arhitektūra. – Nr.1 (63) (2006), 84.-87. lpp.
5. Dambis J. Arhitektūras kvalitātes teorija un Rīgas vēsturiskā centra attīstība = Theory on Quality of Architecture and Development of the Historical Centre of Riga // RTU Zinātniskie raksti. 10. sērija: Arhitektūra un pilsētplānošana. – Rīga: RTU, 2007. – 1. sēj., 109.–115. lpp.
6. Dambis J. The Historic Centre of Riga // Regenerating Europe. European Heritage Heads Forum. – London: English Heritage, 2008. – P. 22–23.
7. Dambis J. Historischer Stadtkern von Riga // Schätze der Welt, Erbe der Menschheit: die Denkmäler der UNESCO, Liste des Welterbes: 1999. – S. 88–89.
8. Strautmanis I. Dialogs ar telpu. – Rīga: Liesma, 1977. – 136 lpp.
9. Krastiņš J. Rīgas arhitektūras stili. – Rīga: Jumava, 2005. – 240 lpp.
10. Krastiņš J. Rīgas jūgendstila ēkas: ceļvedis pa jūgendstila metropoles arhitektūru. – Rīga: Add projekts, 2007. – 408 lpp.
11. Rubenis A. 20. Gadsimta kultūra Eiropā. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2004. – 456 lpp.
12. Holcmanis A. Vecrīga – pilsētībūvniecības pieminekļi. – Rīga: Zinātne, 2007. – 223 lpp.
13. Koka Rīga / N. Ālbergs, P. Blūms, I. Dirveiks... [u. c.]. – Rīga: Neputns: Latvia Nostra, 2001. – 244 lpp.
14. Nozīmīgākie starptautiskie dokumenti par kultūras mantojuma aizsardzību. – Rīga: UNESCO Latvijas Nacionālā komisija, Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, 2000. – 102 lpp.
15. Bībeles lasītāja rokasgrāmata. Rīga: Zvaigzne ABC, 2008. – 816 lpp.
16. Mintauris M. Arhitektūras mantojuma aizsardzība Latvijā: 2016. – 252 lpp.
17. Pickard R. Policy and Law in Heritage Conservation. – London: Spon Press, 2001. – 348 p.
18. Management of Historic Centres. – London: Spon Press, 2001. – 294 p.
19. Guidance on the Development of Legislation and Administration

Systems in the Field of Cultural Heritage: technical co-operation and consultancy programme. – Strasbourg: Council of Europe Publ., 2000. – 114 p.

20. European Cultural Heritage. Vol. 1. Intergovernmental co-operation : collected texts. – Strasbourg: Council of Europe Publ., 2002. – 479 p.

21. European Cultural Heritage. Vol. 2. A Review of Policies and Practice. – Strasbourg: Council of Europe Publ., 2002. – 124 p.

22. Guidance on Urban Rehabilitation / M. Goblet, X. Benoist, W. Desimpelaere... [etc.]. – Strasbourg: Council of Europe Publ., 2004. – 146 p.

23. World Heritage and Contemporary Architecture: Managing the Historic Urban Landscape: international conference. – Vienna: City of Vienna, 2005. – 128 p.

24. UN – WRITTEN. Exhibition of Latvia at the 14th International Architecture Exhibition – la Biennale di Venezia catalogue, 2014. – 383 p.

25. Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centra materiāli.

Izmantoti arī VKPAI gada pārskati, VKPAI publikācijas, personiskā arhīva materiāli (piezīmes, starptautisku konferenču pieraksti (1998–2017), diskusiju materiāli, VKPAI vadītāja ieteikumi) un interneta resursi.

Par autoru:
JURIS DAMBIS
Dr.arch.

Augstāko izglītību ieguvis Rīgas Politehniskā institūta Celtniecības un arhitektūras fakultātē 1979. gadā. Pēc arhitekta kvalifikācijas iegūšanas sācis strādāt kultūras mantojuma jomā, vienlaicīgi darbojies privātpraksē, apguvis arī amatniecības prasmes būvniecībā. 2010. gadā ieguvis doktora zinātnisko grādu arhitektūrā. Kopš 1988. gada Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas vadītājs. Sākot ar 1993. gadu iesaistījies Eiropas Padomes Kultūras mantojuma komitejas darbā, no 1999. gada līdz 2001. gadam bijis tās priekšsēdētājs. Kopš 1992. gada Starptautiskās pieminekļu un ievērojamu vietu aizsardzības komitejas ICOMOS biedrs. Kopš dibināšanas biedrības "Laiks kultūrai" priekšsēdētājs, no 2014. gada līdz 2017. gadam Latvijas Nacionālās kultūras padomes priekšsēdētājs.

Mūsu valsts simtgade un Eiropas Kultūras mantojuma gads liek atcerēties un izvērtēt padarīto, kā arī ieskafties nākotnē - kas būtu paveicams, lai nākamo valsts jubileju sagaidītu ar jaunas izaugsmes apliecinājumiem. Viena no būtiskākajām nozarēm, kas veido valsts tēlu, ir kultūras mantojums. Tāpēc ļoti būtiski ir tieši šobrīd plašākai sabiedrībai sniegt informāciju par atjaunotās valsts kultūras mantojuma aizsardzības sistēmas izveidošanu un pilnveidošanu gadu gaitā, sasniegumiem un problēmām šajā nozarē. Taču šie jautājumi skatāmi plašākā kontekstā, cita vidū par pieminekļu aizsardzības pirmsākumiem Eiropā. Minētajiem jautājumiem pievērsies Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas vadītājs Dr. arch. Juris Dambis, sniedzot plašu pārskatu par kultūras mantojuma aizsardzības sistēmu Latvijā, tās izveidošanu un attīstību no pirmsākumiem līdz mūsdienām, īpaši akcentējot atjaunotās valsts periodu. Ļoti būtiski ir arī ieskatīties nākotnē, kur aizvien lielāka nozīme kļūst jaunām tehnoloģijām, profesionāliem, augsti kvalificētiem speciālistiem, starptautiskai sadarbībai un materiāli tehniskās bāzes nodrošinājumam. Arī šie jautājumi pamatoti likušies svarīgi izdevuma autoram, raksturojot Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas darbību plašā kontekstā. Apkopoto informāciju caurauž arhitekta J. Dambja filozofiskās atziņas, kas radušās ilgā darba periodā.

Jānis Zilgalvis
Dr. arch., LZA akadēmiķis

Latvijas kultūras mantojums pastāv neatkarīgi no politiskajām iekārtām, un tomēr padomju varas gados tā vērtību parametri tika deformēti atbilstoši valdošajai proletāriskā internacionālisma ideoloģijai, kura kā vēstures atskaites punktu pasludināja boļševiku apvērsumu 1917. gadā. Tomēr arī okupācijas režīma apstākļos bija cilvēki, kas spēja turpināt mantojuma kopšanas darbu kultūrai nelabvēlīgā laikā. Pierādījums tam ir Valsts vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas nodibināšana 1988. gadā. Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas 1991. gadā kultūras mantojumu joprojām apdraud globalizācijas nivelējošās tendences, liberālais tirgus un sabiedrības patērējošā attieksme. Tomēr kultūras pieminekļu aizsardzībai attīstoties, ir izveidota darbotiespējīga sistēma, kas dod iespēju dialogam starp interešu turētājiem – investoriem, mūsdienu arhitektiem, autentisku kultūrvēsturisku vērtību saglabāšanas entuziastiem un ierēdņiem kopēja mērķa – kvalitatīvas vides, kurai būtu arī vēsturiskā atmiņa, vārdā.

Jānis Lejnietis,
Dr.arch. , "Latvijas Arhitektūra" galvenais redaktors